

עמוס עוז: אהבה מאוחרת

עדיין יש לי שנים־שלושה דברים להגיד. הזמן עובר. באיזה מלים אפשר להשתמש, הנה זוהי השאלה כולה. מפני כן שתקתי עד היום. כלומר, לא שתקתי ממש: הרי על־פי מקצועי הנני מרצה ותיק, מרצה־משוטט מטעם הוועד הפועל, איש תרבות. משמע, במלים משתמש הרבה. ואף־על־פי־כן: שנים־שלושה דברים עוד עלי לעקור בכוח מתוך הדממה. הלא אני ראיתי את קצת המר־חבים השקטים.

מראש אפתח ואודיע: אני הנני מרצה זקן, גם נלעג, גם מיותר לגמרי, לאמור—מיותר ממש, מיותר מכל־וכל ועל־פי כל בחינה שהיא. לעתים קרובות בעצם נוכחותי אני טורד אנשים ממנוחתם. לדוגמה, כאשר אני נכנס לרגל ענייני אל המזכירות התר־בותית או אל מרכז־הקיבוצים, אפילו הבחורות הכתבניות מתנפלות כרגע על מכוונת־הכתיבה, שמא אבוא עמהן בדברים. עד כדי כך. בכלל, יודע אני: קשה לשאת אותי.

אני, אין לי שום יחסים שהם. בכך אינני מתכוון לנשים דווקא, המלה יחסים אולי מעוררת איזו מחשבה, הלא יחסים כלשהם עם אשה ממש לא היו לי כלל וכלל מאז תקופת המנדט. לא, אני מדבר על יחסים במובן הכללי: אין לי שום יחסים. הנה, כאשר מדברים אלי—לעתים קרובות אני אינני שומע. וכשאני עצמי מדבר, האחרים שומעים רק מעט או אין שומעים כלל.

הרי מטיבי אני דווקא מרבה לדבר.

ננית, כאילו הייתי מלח יחידי על איזו רפסודה בלב הים. אין איש, אין שחפים, אין רוח, הזרימה היא חרישית מאד, אפילו המים עצמם כביכול מגלידים. ככה, לבדי מונח לי.

אגב, בפירוש חייב אני לציין, הרפסודה מתפוררת והולכת: בקרוב אמות. זאת אני אומר במנוחה גמורה מפני שהמוות הוא בעיני ענין כמעט צדדי, מאורע מקרי ומגושם, מעין אפקט זול. הלא אני ראיתי את קצות המרחבים הגדולים.

וכי אדיש אני למותי שלי? לא, הדבר הזה איננו אדישות כי אם מין מרחק, מין מסך שאותו קשה עד מאד לבאר בעזרת מלים.

בכלל, אומר אני, מעיקרן המלים הן ענין ביש. אבל מצד אחר, צעקה או צחוק אינם הולמים, בפירוש אינם הולמים את הסמפראמנט שלי.

ואולי מוטב להיכנס מעט לפרטים: אצלי כבר עשר שנים לחץ־הדם פרוע עד מאד, עד כדי סכנת־חיים. לפני שנתיים מן הקיבה הרחיקו בניתוח איוה גידול קטן, ועדיין יציאותי קשורות בעיניי מכתער. הנני גם אדם שמן הולך ומשמין עוד, רגם מעשן

בלי שום חשבון סיגריה אחרי סיגריה. כל הדברים האלה הולכים ומחריבים את הגוף. והנה אני כשלעצמי דומה ליהודי מן הבדיחה, זה היהודי היושב לו ומעשן במנוחה בתוך אווירן נופל מפני שהאווירן הזה איננו שייך לו.

יש לפעמים, בשעות לא-צפויות, שאני מסוגל לשמוע או לחוש בתוך חלל-הגולגולת איזו איושה, רישורש, כאילו צמיגים שקטים לוחשים שם על-פני כביש רטוב: שששש. ומבחוץ בינתיים שערותי המלבינות נושרות ונושרות להן. כמו כן, אפילו בימים חמים תוקפות אותי כביכול רעידות. וכך הריני הולך ומתפורר כולי, אבל מבלי לתת את דעתי הרבה. נא: הלא דעתי עדיין איננה מתפוררת.

לבגבי מקרים מרגיזים שבהם אחד מן הכאבים נטפל אלי בחזקה יתירה, יש בידי מעין אוסף צבעוני של גלולות וטבליות אשר רופאים שונים למחלות שונות רשמו לי במרוצת השנים. תמיד אני נושא בכיסי ה'אקס אי-אלו חפיסות. אם מופיע כאב ומתעקש להפסיק אותי מעבודתי, הריני בולע שתיים-שלוש מן התרופות בלי להבחין ביניהן. ואם לא הרעילו, אני מצדי מוסיף ובוזע עוד. אגב, הן תמיד קיימת האפשרות לבלבל כל כאב שהוא על-ידי כמה כוסיות קוניאק.

אלא שהשתייה מפורת לי את מחשבותי ואני למחשבותי חרד מאד. מלבד זאת, עלול אני להגיע לבסוף לידי עליצות-הקוניאק אשר מיסודה נוגדת את הטמפראמנט שלי, על כן גם מרגיזה אותי.

כמו כן, השיניים נרקבות בחזקה, או לא השיניים כי אם החניכיים. אני יודע: ריח לא טוב נודף מפי. עלי לעמוד תמיד רחוק. אנשים אינם מצליחים, אינם מתאמצים כלל, להסתיר מפני את בחילתם. הלא גם ביעצמי בחילה מתעוררת. אבל עדיין אין לי רשות להסתגר או להסתלק לי. עדיין עלי לומר שנים-שלושה דברים.

יש לי דירה עממית. שיכון-הפעילים. חדר אחד, מטבח, שירותים, מרפסת והול מואר. די צרכי. אלא התקרה, מצדה, נמוכה יותר מדי. והקירות מעבירים רטיבות, או שמא בכוחות עצמם הם יוצרים רטיבות, שהרי אפילו בימי הקיץ פורחים עליהם פרחים אפורים של סחב. עובש מתפשט לר בזוויות. אצלי, נוסף על כך, המרצפות שוקעות כלפי מרכז החדר: עלי לתחוב כפיסים אל מתחת לרגלי השולחן, אחרת גם התה בתוך ספלי יגלה שיפרע קטן. וסתירת הביוב מפעם לפעם היא פרובלימה שפלה. הנה, לעזאזל, כך יארע לי תמיד: אני הלא מתכוון הייתי לדבר בגדולות, להגיד דבר-מה על הגאולה הלאומית, ופתאום בדיעבד ביכ-שופכין השתרבב לי אל תוך דברי. נא. היש פלא בכך שהכל סולדים וסולדים ממני בחזקה. אני, שפעם אחת לפנסת קרוב הייתי להיבחר. אמנם, מאז כבר חלפו הרבה שנים. הדבר הזה היה עוד בימי האסיפה המכוננת הראשונה בשנת תש"ט.

בקצרה, עכשיו בלילות-הקיץ הלחים והמחניקים האלה אני מתודע אל מותי. אני רחוק מבהלה.

אלא, מה אני. גועל־נפש תוקף אותי.

המוות הזה בא ופותח לו את דלת־הרשת בלילה, זו הדלת שבין החדר למרפסת. שוב ושוב הוא מושך בידית ומטלטל בחזקה כלפי־חוץ את הדלת העשויה להיפתח רק פנימה. משמע, אין הוא רשאי להתפאר בתבונה מעשית. לבסוף הוא מתגבר על הדלת ונכנס אלי מהביל, שמנמן, לא־גבוה, לא־נקי, נוסף על כך גם מתנשף ומכרסה זיעה חמוצה. אני מצדי שוכב לי בעיניים פקוחות ורואה אותו בבואו. הוא מחישב בכבדות בקצה מיטתי, בראשי־אצבעותיו נוגע ברגלי מבעד לסדין. ממש כך, בקצות אצבעוֹתיה, נוגעת בי פעמיים בשבוע אחות זקנה מקופת־חולים. חומה שפילברג שמה, לפני שהיא נועצת בי בחזקה את חוד המזרק. שכחתי לומר, אני מקבל בקביעות איזה זריקות.

ובכן, מיד אעבור לדון בעניינים אחרים לגמרי. רק עוד זאת: כאשר אני מעשן נראות לי אצבעותי שלי כאילו־הן גופים זרים. גופים זרים ומבחילים אני רואה פתאום נוגעים לי בסיגריה שלי.

הלא בקרוב ודאי אהיה מחוץ לכל הפרטים האלה, מדוע אני מסתבך בהם חיבם. בכלל, במקום לספר על עצמי וכי לא מוטב היה שאספר על אחרים. נאמר, על איזה משורר או מנהיג לאומי. לדרגמה, הן אפשר ואפשר לספר סיפור של טעם על שר־הבטחון שהוא אדם צעיר נמרץ ומרתק עד מאד ואיננו נעדר קסם. אלא שהוא, מצדו, כלל לא השיב לי על שני מכתבי שכתבתי אליו ומפני כן עדיין לא נפגשנו שנינו. בעל־כרחי על עצמי יש לי לספר ולא עליו.

עכשיו, בן ששים־ושמונה, יחיד, לא אחב, לא אוהב, כמדומני אֶרְכֵּה אחרונה נותנים לי כדי שאנסה לנסח ולומר שנים־שלושה דברים. אחר־כך אתמסר בשלום.

כן, שמי שרגא אונגר, האם כבר הזכרתי את שמי. אני הנני מרצה־משרטט ותיק מטעם הוועד הפועל. בלילות־שבת מקיבוץ לקיבוץ נוסע. לפעמים נשלח אל אחת ממועצות־הפועלים, לעונג־שבת או לערב־שאלות־שובות. מופיע בסמינרים, בימי־עיון, משתתף בסימפוזיונים ובחוגים לימודיים, השתלמויות קצרות, לעתים גם מרצה בפני איזה כינוס של פעילים.

יהדות רוסיה היא הנושא היחיד שלי. אני הנני מן המשוגעים לדבר אחד. בכיס הז'אקט אצלי כחצי תריסר נוסחאות־הרצאה, כולן מענין לענין באותו ענין. והלא הענין הזה עמוק ונורא.

מפעם לפעם אני מחליף את הכותרת או מצטמצם לי באספקט יחיד: "זעקת לשון־ידיש בברית המועצות", "קשר־השתיקה—עד מתי?", "אחינו בצל הצורר", או "שלח את עמי". אני עוד אשוב לדבר בזה, אני לדרכי הולך, אצלי גם שתיקת המרחבים עוד ברשת־המלים תיפתס, כל נהר הגאלאקסיות האדיר השוטף לילה־לילה עד נפש היקום עד קצווי וזהר־התהוה האחרון הלא גם את יחדי רוסיה הסובייטית הוא נושא עמו, בתוך השאר, בזרם שתיקתו הבוררת.

כמו כן, במשך שנים רבות היתה נלווית אלי בכל נדודי זמרת אחת קשישה, זמרת מטעם ההסתדרות, ליובנה כגנובסקיה. יחד הופענו היא ואני בכל קצות הארץ. היא קראה תעודות, אני נאמתה, היא זימרה, אני סיכמתי.

אחרי שנים אירע שְׁקוּלָה של ליובנה כגנובסקיה נסדק ונהרס. פיננו לה, כמדומני, איזו משרה במועצת-ההפועלות. מאז תמיד אני נוסע לבדי.

אתה הלא יודע את ריח הכבישים הנידחים בלילה, בגליל, בעמק בית-שאן, בנגב המערבי. עגום ורחוק. מוסע מאפלה לאפלה בטנדר מאובק שכזה, נהוג בידי פלח מגודל או תרבותניק עייף. אורות הפנסים זרים לשדות-הלילה וגם לעצמם זרים. המהירות פוצעת את האוויר האפל והאוויר מצדו משיב יבבה נמוכה. מפעם לפעם חולף אחד מיצורי-הלילה לרוחב הכביש השומם, נלכד באלומת-האור, סומר, נמלט. הבלמים עשויים לצווח ואתה, ראשך יוטח אל הזגוגית.

אחר-כך, שתיקת הרוח וריח המחשכים, יש והאימה תוקפת אותך לפתע: הנהג הזר, כביכול יתנפל פתאום ויחניק אותך בגרונוך. האדמה תקום ותתהפך. כוכב יפול מלמעלה. נא, וכך, איזה גל עיור של רתיחה פנימית עולה ושוטף את נפשך, ואתה תתחיל פתאום לצפות בחזקה להארה, להתבהרות חדה, דבר-ימה לכאורה מוכרח, מחויב ממש להתגלות, איזו נוסחה, איזה צירוף מסנוור, כוונה, הרי לא ייתכן שאתה נולדת ואתה גם תמות בלי שתארע לך אפילו התבהרות אחת, בלי שיקרה לך אור אחד חריף, בלי שיהיה דבר-ימה, הלא לא ייתכן שהיית כל ימי חייך אר-זורק חלום שומם בלב עצמך, הלא יש משהו, משהו מחויב להופיע, משהו ישנו—

אבל הציפיה הזאת כתמיד בחושך דועכת, והנה אתה מעשן סיגריה, והנה גם השיעול. קיבתך תציק לך. להתגרד תצטרך, או להתעטש. ואם אמנם היתה לך לרגע איזו אפש-רות פתוחה, הלא נשבה לה ועברה על פניך מבלי לגעת בך.

נוסף על כך, לידך יושב לו נהג זר שכזה. הוא את הרצאתך ודאי לא שמע, בא תורו להסיע בלילה והוא מסיע בלילה, הוא מכורבל, גדול רחב וגבוה הרבה יותר ממך, וכי מחשבות משלו יש לו, מה לך לדבר אליו בלילה. סיגריה תן לו משלך. וגפרור תגיש.

וכך, כשהמנוע מכרסם ומכרסם את דומיית השדות העגומים, אתה הולך ונסגר, עייף, יבנאל בלילה בדרך פתאום נקראת בלבך בשם נובזויבקוב דווקא. והרי לא נחוץ, כלל וכלל לא נחוץ, לא נחוץ משום בחינה שהיא.

אגב, פעם אחת חשבתי בלבי: בעצמי אלמד לנהוג במכונית ובכוחות עצמי אסע לי ממקום אחד למקום שני. אסיים הרצאה, אפרד לשלום מן הקהל ומן היושב-ראש, אפליג לי לבדי הביתה או אל הקיבוץ הבא ברשימה, לא אהיה למעמסה, שינוי גדול יתרחש בחיי. ואני אכן לפני איזה שנים גם קניתי לי חוברת של חוקי הכבישים והחילוני ללמוד מתוכה בחזקה שתיים-שלוש שעות מדי-יום-ביומו.

אלא כעבור זמן־מה הגעתי לידי ייאוש גמור: הרי מיסודו לא היה הדבר הזה הולם את הטמפראמנט שלי.

ב

הנה, אירע לי דבר חדש: מבקשים להיפטר ממני. משמע, האחראים מן המזכירות התרבותית הם שותפים לקשר. אולי איוו הוראה מלמעלה ניתבה להם. אני יודע: סוכנים זרים בוחשים בכל מקום. לא לפי כוחרת־בריאותי, אומרים הם, מסעות־הלילה הארוכים אל קיבוצים נידחים בקצווי הארץ. הלא הגיעה שעת לנוח. עלה על דעתם לפנות בשבילי איוו תפקיד אחר, אם בוועד הפועל ואם בלשכת־התרבות.

יתר על כן, אומרים הם, הרי שוב אינני אדם צעיר. והנה הסגנון שבו אני משתמש בהרצאותי, אומרים הם, הסגנון הגועש הזה, ובכן, מה נאמר, אל הנוער החדש מוכרחים כנראה לפנות היום בסגנון אחר. ואני הרי אני קיצוני כל־כך בהצגת הנושא, מגדף תמיד את הבולשביקים, מפריו על המידה, אומרים הם. וכי לא מוטב לך, חבר אונגר, להתפנות מעט. לפוש מן המאמצים ומן הכעס. את הלפיד, כביכול, למסור בשלום לידי הדור החדש. רגיעה נדרשת לך.

והלא גם ראוי אתה לתפוס את מקומך בתוך הבית הזה. על־פי הזכויות, על־פי הוותק, על־פי ההישג.

בקצרה, שרגא, איך נאמר... נאמר, למשל, אי־אלה תרגומים, התקנה־לדפוס, מעט עריכה סגנונית, הלא אצלך חבר אונגר תמיד מלים שכאלו, וגם תקדוק יודע יפה. ומן הרוסית מתרגם בחסד, שלונסקי עצמו שיבח לא פעם. רואה אתה, שרגא יקר, אצלנו כלל־יעיקר אין מזולזלים בך. בבית הזה הנך מראשוני־הראשונים. בשום־פנים־ואופן אין כאן איש המוכן לוותר עליך, חלילה. בסך־הכל, מבין אתה, מעין חילוץ־המשמרות. קאדנציה באה וקאדנציה הולכת, ואילו השליחות לעולם עומדת. וגם טובת בריאותך עמדה לנגד עינינו. וכי יש בתוכנו מישהו המצעיר־ההולך?—הלא כולנו הזדקנר פורתא. והעגום מכל, אונגר חביבי, הזמנים, יודע אתה, הזמנים הולכים־ומשתנים, איוו רוח רעה נושבת עכשיו בכל הארץ, כביכול רק בני־אדם זריזים ופראקטיים עד מאד אולי מסוגלים עדיין לקשור אלינו את הנוער החדש. נא. ובכן, אתה בוודאי לא תסרב להרהר בדבר במשך איוו ימים, איוו שבועות, ולהשיב תשובה לכאן או לכאן.

עד כדי כך.

ובכן, לא.

אני לא אהרהר בדבר הזה. אף לא הירהור קל. כלל וכלל לא. אני על משמרתי אני נשאר, לא אחדל להזעיק מפני הגורל הצפוי ליהודי רוסיה ומן הבולשביקים לא ארפה. ובנוגע לקשר הזה, למזימה המבחילה הזו, הנה בשום־פנים־ואופן לא יעלה

בידיהם להשתיק גם אותי. כל זה פסול מיסודו. אנכי, גם מכוער. כלומר—מכוער ממש. מכוער על-יפי כל בחינה שהיא.

ואף-על-פי-כן, כנראה הם סבורים עלי שדעתי נטרפת-הולכת. אני מצדי, כאשר אני כביכול עומד וממרחקים גדולים מתבונן לי בים או בגבעות-החול או אפילו, נאמר, בשמי הלילה, וכאשר אני משווה בלבי את היסודות השותקים האלה עם כל המלים האפשריות, הריני שוקל את ההשוואה בזהירות רבה ומגיע לידי הסכמה גמורה: לא, כלל וכלל אין מפרזים. דעתי שלי הולכת ונטרפת. אמנם, לא בכל המובנים.

אבל מה בכך. הרי אין זה אלא תהליך אטי. לא-מוחש כמעט, של חילוף-הפרספקטיבה. אקלים הולך ואקלים בא.

ואני מבקש, רבותי, לשאול שאלה. ביושר-לב לשאול. לשאול בלי שום כוונה צדדית: וכי חילוף-הפרספקטיבה בפני עצמו הוא ענין של דופי? לא. אומר אני, לא ולא. אדרבה, היפוכו של דבר: השקרים, ההשתעבודות הפנימיות, הלא אלה הם דברים שבכיעור. ואילו חילוף-הפרספקטיבה הוא בגדר מהלך פרטי שבין הנפש לבין עצמה.

בקצרה, אני בשלי: מלכתחילה לא הכחשתי ולא העלמתי שאדם מגוחך אני, עקשן, טרדן, ונוסף על כך גם מיותר. מיותר מכל בחינה שהיא. אבל לשקר לא שיקרתי. לא אני. תמיד, בכל פולמוס, בכל רעידה, בפירוש קראתי לחרפה חרפה ולזאב זאב. לא הרשיתי שישתיקו אותי. אני שכזה אני מטיבי, והייתי רוצה לראות שהדבר הזה יהיה רשום וחתום.

ומכאן, רבותי, אל העיקר.

משמע, אל הנושא הקבוע שלי. אל פרשת יהודי רוסיה הסובייטית. אל מזימת הכול-שביקים להכחיד תחילה את העם היהודי על-מנת לפורר אחר-כך את העולם כולו. בשום מחיר אני לא אחדל ללכת מקיבוץ לקיבוץ, מיהודי ליהודי, ולזרוע את כל האמת בתוך הלבבות: הכולשביקים, רבותי, קיבלו החלטה סודית לחסל באופן סופי את כל עמישראל. לא פחות מכך, ראולי עוד גרוע מזה. שום ספקות אין לי, הלא אני מחזיק גם בהוכחות שאותן לא אציג בפומבי אלא אביא באופן אישי בפני משה דיין. בינתיים הם מסתפקים בסרור, ברדיפות, בגזירות, בעלבונות וגידופים. אבל הלא ממש באופן כזה התחיל גם היטלר.

ואנחנו מצדנו, שואל אני, אנחנו מצדנו מה אנחנו עושים?

ישנים, חברים. ישנים לנו שינה מתוקה.

הלא כולנו, רבותי, מטורפים גמורים. תנו דעתכם בבקשה: שם, בקרמלין, בשלג, דולק החשמל בחלונות כל לילה עד לפנות-בוקר והאפאראטצ'יקים יושבים להם אל שולחנותיהם, תה על גבי תה שותים כל הלילה, ובשלוות-נפש על גבי גליונות נייר משרטטים בשבילנו תכניות שחיטה. הכל באופן מדעי. הכל מסדרות המזכירות בתוך תיקים.

ואצלנו בזמנים שכאלה בדיפלומאציה משחקים, מתאות מגישים. נא, הלא אנחנו כביכול עם פיקח, והנה גם לסוף דעתו של היטלר לא ירדנו בעוד מועד. כלל וכלל לא ירדנו.

מבול של אותות, מברל של סימנים מוקדמים התדפק על הלב, ואנחנו מה? מחאות הגשנו, בדיפלומאציה שיחקנו, ובלבנו אמרנו: לא יהיה שום דבר. לא ייתכן. זהרי עכשיו, בימים אלה ממש, הבולשביקים מבית ומחוץ הולכים ומרדימים אותנו. היפנוזה מטילים עלינו, אני, חברים, שאלתם אני שואל! וכי הסובייטים אך-זרק לעתונתידיש הם מתכוונים? כמה עשרות בתי-כנסת יסגרו שם ובכך יגידו די? מאימתי זה נוהג הדוב לבלוע חופן אגוזי-יער ולשכב לישון בשלום?—לא, רבותי. כל אלו הן אך-זרק הכנות מוקדמות. השחות-הסכין. הם את נפשנו מבקשים, את נפשנו ממש, בפועל. ולא רק אל יהודי רוסיה הם מתכוונים כי אם גם אלינו כאן בארץ-ישראל. כבר הצי האדום משתכשך לו בים כאן מאחורי הפינה כדי לרחרח אותנו. הכל יחד. בבת-אחת להרוג את כל העם היהודי. בוקר אחד נתעורר כולנו, נשפשף עיניים, והנה קליק, חברים, נסגרה המלכות ואנחנו נתפסנו בה.

ברור לי: הכל יתפרץ ברגע אחד, בתיאום, בדיוקנות, בכל המקומות. שחיטה. בבילור-רוסיה, באוקראינה, בתל-אביב, בפלך הארקוב, בעמק-יזרעאל, בריפובליקות האסיא-תיות, במוסקבה עצמה. והכל על-פי תכנית, על-פי דיאגראמה, אצלם באירגון מומחים גדולים ולסדר שחישות יודעים שם על-פי שיטה ארגונית.

חברים, אני את הבולשביקים אני מכיר יפה, מיסודם מכיר אותם, מכיר מכל-כול. הלא אני באופן אישי לא נולדתי סוציאלי-ציוני, אני קודם-כל רבולוציונר הייתי, אמיתי, בכל מסירת הלב והנפש, סגן-קומיסאר הייתי אצלם בשנת התשע-עשרה, יושב-ראש מחוז, מזכיר-הרובע בוויאזמה בשנת העשרים ואחת, למדרגת ממונה על המיסטקום הגעתי אצלם. אני אפילו עם זינובייב עצמו שלש-ארבע שעות פעם אחת בוויאזמה באופן אישי ישבתי, גם שתינו שנינו יחד, התבדחנו, ואני את זינובייב אל הקיר לחצתי באותה הזדמנות והכרחתי אותו בחזקה לחסל אצלנו איזה פרויקט מפגר. עד כדי כך. הלא אמרתי: אני את הבולשביקים מכיר על-יפה.

ברשותכם, חברים, אחזור לי אל הענין שלי: ממש ברגע שבו תתחיל בכל רחבי רוסיה הסובייטית הריגה מסודרת של האזרחים בעלי לאומיות עברית, ממש אז תבוא גם התנפלות צבאית עלינו כאן בארץ-ישראל.

הערבים, חברים, יהיר בשבילם רק כיסוי. תירוץ. הענין עצמו הוא אחר לגמרי. והם באניות יופיעו אצלנו פתאום, ברקיסות. באווירונים. אולי אפילו באופן אטומי. ובכן, דעתי היא שעלינו לקום עכשיו ולהתחיל לעשות דברים נוראים. זאת, מפני שהבולשביקים אחרי שיגמרו לשחוט אותנו יתחילו לפרק את כל העולם מיסודו. וכי אין זה גרעין האידיאה כולה. הם הרי גם בגוים עלולים להשתמש כדי לכבוש את הפלאניטה, גם בוורוס, בבקטריות, בקוסמונאוטים, דרך פלאניטות אחרות, על-ידי ספוטניקים, מן הגאלאקסיה פצצות ענקיות יפילו, אני באופן אישי אצלם בישיבות סודיות בשנת התשע-עשרה ישבתי ולמה הם מסוגלים מי כמוני יודע.

וכמו תמיד, חברים, מן היהודים יתחילו.

ואולי אף הפרזתי במקצת בהתרגזות. לא אכחיש. אבל הלא בענין עצמו כלל וכלל לא מפריזו. להיפך. אצלי הפרספקטיבה מאד מחודדת, אצלי מתקרבת איוז התבהרות.

ואותי לא ישתיקו.

עכשיו, ברשותכם, אני מבקש לגעת במלים בעוד אספקט אחד. כמדומני, האספקט הזה יהיה אחרון.

מדוע כולם שותקים בארץ־ישראל.

מדוע אין קורעים לגזרים את השמיים ואת הארץ.

משמע, מדוע אין נוקטים שום צעדי־מניעה. מעשים דראסטיים, אומר אני, יכולים אנחנו לעשות. סבלנות. מייד גם אפרט. תרשו לי בבקשה, אני לפי דרכי הולך, בהליכה מסודרת מתקדם מענין לענין, בלי סדר מה ישאר לנו? פראות שחורה תישאר לנו.

ובכן, הרי ידוע מה עושים אצלנו. עושים עצרות־עם בימי שבת, כס אל־דומי בליל הסדר, מחאות, זכויות האדם, דיפלומאציה.

אבל, רבותי, אני שואל אתכם שאלה פשוטה: מנגנוני־הסתרים שלנו היכן. היכן הבולשת שלנו. סוף־סוף, אנחנו אגרוף קטן משלנו יש לנו עכשיו בארץ־ישראל, זאת ידעים כיום כל הגויים. שירותים סודיים משלנו. זרועות נסתרות. קשרים חשאיים. בזה צריכים היינו להשתמש כדי להרוס את הבולשביזם עד היסוד בטרם איחרנו את המועד.

ואני קובע, חברים, בכל היגון והזעם שבלבי אני קובע, יש בתוכנו בגידה פנימית. סוכנים אדומים שורצים אצלנו בכל מקום. היטב נשתלו אצלנו. לא מיץ, תודה, כוס מים פשוטים מן הברז. הרי אפילו היועץ הסודי של בן־גוריון היה בולשביק מחופש עד שתפסו אותו. לכל מקום ומקום הם חודרים במסתרים. בלילות קצינים רוסיים בתחפושת את הגבולות גונבים. אגיטאטורים מומחים מחלחלים לאט־לאט אל תוך האברים הפנימיים ביותר, במפלגה, בשלטונות, בוועד־הפועל. אולי מתוך אווירונים הם קופצים אלינו בחשפת־הלילה, בנגב, בהרי־הודה, ביס־המלח. ואחר־כך הם מתהלכים להם פתאום ברחובות תל־אביב ושום איש איננו יכול להבחין. כך, מפוררים אותנו מבפנים. איזו אקדמיה לחתירות יש שם, בלב יער, במחוז קראסנו־יארסק, ושם מלמדים אותם מראש איך לעשות את מלאכתם.

ופתאום צוללות שלנו נעלמות בלב הים כאילו ז'ונגלר מן הצירקוס החביא אותן בתוך השרוול. אני, חברים, את הז'ונגלר הזה מכיר ויודע. אולי מפני כן גם תחתי, באופן אישי, חותרים בזמן האחרון. מבקשים לסלק או להשתיק אותי. כביכול למצב־בריאותי דואגים, ובאמת חורשים תחבולה לסגור אותי באיזה עבודת־תרגום מפני שאני מביט ורואה הכל.

וישאר־נא הדבר בינינו, חברים, אני כשלעצמי סבור שעדיין לא איחרנו את המועד. עדיין יש בכוחנו למנוע את הקאטאסטרופה המתקרבת. צריך, אומר אני, להשחיל אצלם פרובוקאטורים משלנו. בפירוש כך: לחדור צריך, ובהסוואה גמורה. להושיב בחשאי ועל־פי שיטה סוכנים מארץ־ישראל בתוך הסובנארוחו, פה־ושם להסתנן אל האימפולקום. שמא גם אל חוך הקומינטרן, לסובייט העליון, אל הפרוידיום עצמו.

משמע, קונספיראציה נגדית יהודית.

בפירוש כך.

ואז, אומר אני, לקחת ולהרעיל. נא, כל הדרכים כשרות ואין בוררים בשעת הסכנה. את הצוררים האדומים האלה, אומר אני, את רוצחי עמי־ישראל, להרעיל באופן אישי. להרעיל בפועל־ממש. מיסודם להרעיל אותם. ובעוד־מועד, בטרם יקדימו אותנו. הלא הדבר הזה בשום־פנים אינו למעלה מכפי כוחנו: נקח־נא לנו לדוגמה ולמופת קומץ רופאים גיבורים מבני־עמנו אשר נפשם חירפו ואת הארכי־רוצח סטאלין כמו כלב שוטה בסטריכנין הרעילו עד מוות.

הזמן, רבותי, הזמן, אל נא נשכח את הזמן, הזמן עובר ועובר לו.

אגב, צריך לספר, אני את כוחי כביכול כבר ניסיתי: הנה, בחורף שעבר ערכתי וגם שלחתי בענין זה מכתב אישי מפורט אל החבר משה דיין. עובדות ורחשי־לב הבאתי בפניו. אני עוד אשוב לדבר בזה. אני את משה דיין עוד אביא בחזקה לידי ראייה פנימית בהירה. ולפירשעה אני בדרכי הולך, לא אקבל עלי שתיקה.

אבל הן בקרוב אצטרך למות. בינתיים איוז אֶרפה נותנים לי כדי שאנסה להגיד שניים־שלושה דברים. והנה, דווקא את הדברים האלה עדיין לא עלה בידי לתפוס במלים. והזמן, מצדו, עובר ועובר ועובר.

ומה בכך, אומר אני, הלא עם נהר־האש עם מערכת־השמש הזאת הנוהרת דומם במחשכי הערפילית גם מכתבי שכתבתי אני אל משה דיין מתנועע, זורם, נסחף בחזקה בתנועה הכבירה והאילמת. מצהיבים הדפים ומצהיבים, לא אכחיש זאת, בפירוש מצהיבים, אך אני בפני עצמי מכיר ויודע: גם הדפים האלה משתתפים בורימה הנצחית. אף מלה אחת לאיבוד לא תלך.

כמו כן, אני מתכוון לחפש ולמצוא את ליובה כגנובסקיה. עלי לראות אותה. אולי דבר־מה ידוע לה. אולי היא מחזיקה בלי משים באיזה מפתח קטן. ליובה הלא היתה נוסעת אתי בכל נדודי במשך שנים רבות. היא היתה מלווה את הרצאותי בקטעי־זמרה, אפשר שעדיין היא זוכרת ולא שכחה הכל. עלי לדבר אתה. לשאול. להשפיע. אחר־כך אקבל החלטה.

לבסוף, כרגיל אצלי, אני נתקף פתאום מין גיחוך פנימי: ההתגעשות הזו מיסודה היא מופרכת. המרחבים השותקים שותקים לעצמם תמיד. אני במו־עיני ראיתי את קצות המרחבים האדירים. רק בחירת מלים עדיין מפרידה ביני לביניהם. אבל הרפ־סודה, אמרתי, מתפוררת.

ג

כמה הרגלים רעים הצטברו אצלי במרוצת השנים. הרגלי־חיים. אחדים מן ההרגלים האלה עד מאוד שנואים עלי, ובכל־זאת אני אינני מסוגל לקום ולהרוג אותם.

הנה, למשל. חלוקת־הזמן.

בין שלש לחמש שעות תמימות אני מוציא מדי־יום־ביומו על קריאת העתונות. עתוני־יום, ז'רנאלים, חזורים, ירחונים, כרוזים מכל המינים מתגלגלים אצלי בכל פינה. ועתוני־הערב: גם על שולחן־התה. גם על שולחן־המטבח. ובמסדרון ערימות גבוהות, ובבית־הכבוד, וסביב מיטתי, מתחת למיטתי, בתוך מיטתי. צבא שלם של עתונים ישנים, מצור הוטל עלי בתוך ביתי.

אני מצדי, לפעמים אני מחליט להילחם בהם בחזקה. בוקר בהיר אחד אני קם פתאום, נמרץ, כמעט זועם, עורם הכל בערימות, קושר היטב היטב בחבלים, ובפועל־יממש מתחיל לחכות לאיזה נערים מן הצופים אשר מתפקדים לבוא ולאסוף מידי את האוצ־רות הללו.

והרי שטות: נערים כאלה כלל וכלל אינם באים. צוחק הנוער החדש, בבילויים מבלה, מה לו ולעתונים הישנים.

והעתונים, מצדם, עדי־מהרה חוזרים ומתפזרים סביב־סביב.

כך הזמן, זמני, ניגר־והולך ממני. איני מסוגל להיגמל מקריאת העתונות. מה־ריבים הם הדברים שאני צמא לדעת עליהם: התנפלויות על הגבולות, פולמוסים בין אידיאות שונות, תככים מדיניים, אותות מן החלל החיצון, בבריסל נערך שלשום מעין קונגרס של אנארכיסטים ומזכירות פעילה נבחרה שם ברוב קולות.

וכי אין בין כל הדברים האלה אחדים שבכוחם לעורר את הנפש לידי מחשבות שוק־קות. עכשיו בזמן הזה אפילו מאורעות פשוטים כמו עולים על גדותיהם, רמזים ורמזים ברל לוקר, למשל, דיבר באזני כינוס של פעילי הנוער מן התפוצה היהודית. ואני בחדרי עד מחצית הבוקר יושב לי ובעפרון מעלה על הכתב את הערותי אחת לאחת. האם איזו טובה, שואל אני, תצמח למישהו מהערותי אלה? והלא אפילו ברל לוקר עצמו את נאומו זה שכח מכל־וכול. לא, משיב אני, שום טובה שהיא לא תצמח לשום איש. ובכן, אומר אני, מה בכך שלא תהיה תועלת. גם כוכבי הגאלאקסיה מתנועעים במסלולם בלי להביא תועלת. שום דבר אינו לחינם. הכל מתמיד בעולם. אף תנועה קלה אחת, אף פעולה, איננה ניתנת להיבטל. גם גרגר של חול לאיבוד לא יילך. וכי מה משמע: ללכת לאיבוד?—הרי שטות, שטות גמורה היא להגיד כך. האם מסוגל איזה דבר קיים להפוך פתאום לאין? כביכול, אל מחוץ לקוסמוס יכול דבר־מה לקום ולברוח? לא ולא. הדברים כולם בתוך עצמם סגורים. בפירוש סגורים. סגורים מכל צד.

נניח, לפתע פתאום איזו מחשבה נתפסה אצלי במלים ובעפרון על־גבי הדף נרשמה. והיוצא מכך? נסגרה לה המחשבה הזאת בתוך המלים. לא תוכל עוד להתחמק החוצה. רבעולם אירע מאורע קטן שאותו שוב אי־אפשר לבטל. בהסתכלות הדה, אומר אני, אפשר אפוא להגיע לידי חוק: כל מאורע הוא מאורע חמור.

מלבד העתונים, גם עם הראדיו יש לי יחס ממושך. חמש, שש, שמונה מהדורות־

חדשות אני שומע במרוצת היממה. אכן לעתים מתרחשים דברים פראיים, הדעת נסֶּערת כולה, לכאורה מיסודם נוגדים דברים מסוימים את חוקי־הטבע.

לדוגמה, הבוקר הכריזה הקריינית מתוך ודאות גמורה: עבדול נאצר למוסקבה נוסע בסוף החודש. נשק מודרני מבקש לקבל מידיהם, אינטריגה פוליטית חדשה לרקוח.

אבל לאחר־מכן, בצהריים, את הקריינית הזאת בכבוד גדול שלחו הביתה ובמקומה דיבר קריין דברים אחרים לגמרי: הידיעות בדבר נסיעתו של עבדול נאצר למוסקבה הוגדרו כמוקדמות. עדיין אין אישור רשמי.

לפנות־ערב, בבולטיון־החדשות של התחנה המסחרית, הודיעו באותו ענין: שר־המלחמה המצרי הוא ישעמוד בראש המשלחת למוסקבה. נא. ובכן, הלא יהיה זה בן־אדם לגמרי אחר.

לבסוף, מאוחר בלילה, כמו מיסודן נתהפכו כל הידיעות האלה רגליהן למעלה וראשן למטה: לא המצרים אל הרוסים כי אם אדרבה, היפוכו של דבר, מן הקרמליץ לקאירו משלחת מיוחדת באה. כביכול, דברי הקריינית היהירה בבוקר מן האצבע שלה היו מצויצים. והלא בבוקר, בשעה שהיא פסקה לנו את פסוקה, כבר היתה המשלחת האדומה הזאת מעופפת לה באווירון מיוחד מעל לים השחור בדרכה לקאירו.

עד כדי כך.

כאן עלי להסביר דבר־מה הסבר היטב: לא הפרסטיז'ה היא הנחשבת בעיני. משמע, כקליפת־השום מחשיב אני את כל החילוף הזה, אם יבוא איוואן אצל מוהנד או אם מוחמד יילך לו לבית איוואן. היינר־הך, לא בזה הענין, כי אם בזה: הסדר המתהפך מרתק בחווקה את מתשבותי. לרגע קל נפלו סילוניה־האור מקצוות שונים וחוללו ביניהם הצטלבות מדהימה, פאנטאסיה של צירופים, שטף־הזמן זרם להרף־עין אחרונית, שטף־הזמן התפצל פתאום לכמה וכמה זרמים עצבניים, משורגים ביניהם, המוקדם איננו מוקדם והמאוחר התרחש תחילה, אמת נחרצת בבוקר היא שקר נבוב בערב, כביכול חוקי־המציאות החזקים וההכרחיים ביותר נתקפו לרגע איזה היסוס קל. והרי את כל הנסיון הזה מחמיץ הייתי, בפירוש מחמיץ, לו הייתי מסתפק באחת או בשתי מהדורות של חדשות מדי־יום.

בקצרה—אני הנני אדם מקשיב וקורא הרבה, והירהורים ישנם אצלי שונים ומשונים. ובין ההירהורים לפעמים, מה נאמר, הרגשה פתאומית.

הרגל אחר: בלילות שבהם אני חפשי מנסיעות הריני שוכב לי במיטתי, רעד אחת או עד שתיים לפנות־בוקר אני קורא בכתביהם של הראשונים, אנשים מופלאים היו אבותיה של תנועת־העבודה העברית, אני מצדי בספריהם הופך והופך על מיטתי בלילות. אילו הקפדנו כולנו מאוד ללכת לאור חזונם, אומר אני, אפשר חוסכים היינו מעצמנו משהו מן האסון המתרגש לבוא. מראש הוזהרנו על־ידי אבות התנועה, אבל אנחנו היינו חירשים.

כך, מכוסה בסדין, מגביה את ראשי המקריח בעזרת שלושה או ארבעה כרים גדולים.

מנורת־קיר מתפוררת מאירה לי את מחשבתי ואת שתיקתי בלילות. אני חורש לי בין הדפים.

צללים מתהפכים ומתהפכים בזוויות החדר. אל איזו קרקעית אחרונה הצללים האלה כמדומה שואפים לחתור ולרדת. הרעיונות שבספרים נוגעים בי לטובה, כאילו מנגינה רחוקה משמיעים לי בלילה.

אתה הדאי יודע את הרגשח הלילות הקיציים האלה כאן בתל־אביב. מבעד לתריסי־העץ האכולים מסתגן הים פנימה ונושף לך אל תוך פניך נשיפות פושרות, מיוזעות. מותך נכנס כמוץ. נה ומתנשם שנים־שלושה רגעים למרגלותיך על המיטה. ואחר־כך אולי תוכל לשמוע תסיסת צמיגי מכוניות על־פני האספאלט האפל. צעקה רחוקה. צילצול טלפון בדירה אחרת.

כל הקולות האלה, אומר אני, מצטברים בלילה עד למדרגת איום קודר. ופתאום מישורים אדירים, מישורים אפורים וריקים קוראים אליך. במנוחה נוראה קוראים. שרגא. שמע־נא.

כן. כאן. שומע.

שמע־נא.

ושתיקה.

צעקה אבודה שכזו באמצע הלילה או צילצול־טלפון רחוק לאחר חצות. הלא אפשר שהם מביאים שינוי עצום בחיי מישוהו. אולי איזו אשה ברחה לה, או השירותים החשאיים גילו דבר־מה. הרגו בוגד. או התגלות אירעה פתאום לאחד השכנים בח־לומו. הן הכל בתל־אביב עומד פתוח לפירושים בלילות־המחנק האלה. הסחובים ההרוחשים.

הנה, מן המרפסת הנגדית באים אלי לילה־לילה קולות אנשים צוחקים. בקלפים משחקים שם כל הלילה, מקלות מלוחים טורפים, גורסים בטנים, בפולנית מתלוצצים. מה, שואל אני, משמח כל־כך את האנשים ההם.

כאילו באמת אפשר עדיין לעשות כך שימוש במלים. בפולנית להתלוצץ. נא.

פעם אחת קמתי ממיטתי בשלש אחר חצות, בחיפזון לבשתי את כל בגדי, הדלקתי לי בשצף־קצף סיגריה, היה בדעתי לצאת אל המרפסת ובגערה להחריד את השכנים האלה מדיבורם. אבל אני לא מצאתי מלים שבהן אפשר להזהיר בחזקה מפני שימוש במלים. וצעקה או צחוק כבר אמרתי שאינם הולמים את הטמפראמנט שלי. ובכן פשטתי את בגדי ואל מתחת לסדין ברוגז גדול חזרתי. אחר־כך מוכרח הייתי לקום שוב, מפני שאַת בדל־הסיגריה השארתי בוער בקצה המאפרה.

איזו תיפלות.

הייתי רוצה לומר כך: מאחורי שנים־שלושה רחובות מתחיל הים. הים רובץ לו בחושך ומהביל אדים. וכי מוסרים לעצמם שכנים עליונים אלה די־רוחשבוך על כוונת

הים. מאסה גועשת שכזו מתנשמת ונוהמת מולנו בחוץ באפלה. והממדים הם פרועים, כמעט זדוניים.

הים בפני עצמו, בכמה מקומות הוא מואר מבפנים באור שחור. זהו אור־הלילה, ואני יודע עליו שהוא אור רך עד להפליא. כאשר בא הירח ובקרניו המכסיפות נוגע במוקדי האור הפנימי השחור, מתחילים כל תהומות המים להתקמר ולהתעגל להם לאטם, בערגה, בסבלנות חזקה ודוממת.

הרי זה, אומר אני, תהליך מאוים עד כדי סמרמורת.

בלבי אני מסוגל לראות כמו במוחש את תסיסת מעמקי המים, איושה של זעם פנימי חרישי כלפי שובל־הקצף אשר אותו מצוירת על־פני הגלים תנועת הכוחות המשוט־טים הלךך ושוב בחשיכה.

רציני, רציני עד מוות הוא היחס המתקשר שם במרחקי הים בין מנועי הספינות לבין זעם המים השקטים בלילה.

כמו כן, אין לשכוח את הצוללת ד ק ר. משום בחינה שהיא אין לשכוח. הלא אפשר הדבר שעדיין היא מיטלטלת ומיטלטלת לה עזובה וכבוית־אורות בזרמים התת מימיים, נסחפת מנקודה לנקודה בהשפעת כוחות חזקים אשר כמותם אדם לומד להכיר רק בחלומותיו או בהתפוררותו. המלחים זה־כבר נגררו והובאו אל מחנה־אסירים סודי בקצה מישורי הבאיקונור העצומים מעבר ליערות קאראגאנדה. והצור ללל ד ק ר לנפשה נסחפת במים, ללא אדם, ללא אורות, התנשמות הגאות בחושך מרגיזה ומרגיזה את דפנותיה המתפוררות.

אני יודע: גם גאות הים איננה כוח מנותק כי אם התמסרות המים אל תנועת הירח במסלולו. המסלול הזה, מצדו, נצמת בידי מסלולים אחרים שהם אדירים הרבה יותר ממנו. וכך הקוסמוס כולו מחושיק בסבך של התעגלויות עזות, כוחות הארץ והשמש, הפלאניטות, המטיאורים, הגאלאקסיה, כוחות גועשים ועיוורים מסובבים ומסובבים את אדוות השתיקה עד תהומות המרחבים השחורים.

כל היסודות האלה, אתה יודע, לא קל מתל־אביב להביט בהם. אבל אני בכוחות עצמי את קצותיהם ראיתי שתיים־שלוש פעמים בלילה. מכאן.

מאליו יובן, מאד מאד קשה עלי הקימה מדי־בוקר.

בפירוש, לא היקיצה כי אם הקימה.

היקיצה, מצדה, כלל איננה קשה: תרדמתי רופפת ביותר. החלבן חולף לאורך הרחוב על־גבי אופניו, מאהבה של השכנה הגרושה משפים להתניע את מכוניתו, וכבר ער אני מכל־יכול. כל־כך תרדמתי מהססת. אבל, מצד אחר, גם הערות היא אצלי כה קטועה ואטית. אני פוקח את עיני, שפתי אומרות לי: לקום, לקום—ולקום בפועל־ממש אינני מסוגל. אדרבה, ברגעי היקיצה הללו תוקפות אותי במיטתי מיני הזיות קרועות. חתולה היתה לי כאן לפני שנים רבות, קראסאביצה קראתי לה, ליטופים ליטפתי, היא מצדה בשרוכי־נעלי מאוד אהבה לשחק לה. כל זה היה מזמן. קראסא־ביצה מתה אצלי עוד בימים שגולדה מאירסון היתה ציר שלנו ברוסיה הסובייטית. והנה יש לפעמים שאני מקיץ מן השינה בבוקר ומתחיל לצייר לי בחזקה שהחתולה

הזאת על-פי דרכה במיטתי רובצת. על בטני מונחת. מתוך שנתה מגרגרת ומגרגרת לה בשלנה.

ואז, יש ומתנפלים עלי ייסורים מכוערים.

לי עצמי קשה אחרי-כן להאמין בכך. אבל עובדה היא: התשוקה מתנערת אצלי פתאום. בתוך גופי, במשמע. ומתנערת באכזריות שפוכה, בחוצפה, בייאוש.

אני, שזה שנים כה רבות בנשים מעיקרן חדלתי להסתכל. אני, שאפילו לדבר אל אשה דיבורים פשוטים שוב אינני מסוגל כמעט. הלא כשאני נכנס לרגל ענייני אל המזכירות התרבותית או אל מרכז-הקיבוצים, אפילו הבחורות הכתבניות מתנפלות כרגע על מכונות-הכתיבה.

אין עצה. וכי אפשר להיכנס לוויכוח עם הכוח הזה. הייסורים באים אלי, בבת-אחת אוחזים בי מכל צד, בגסות, מטלטלים את כל גופי, משפילים ומשפילים אותי. הרי לחינם משפילים.

הדמיון פותח ומצרף צירופים. איזה חיטוב-מתניים מופיע ואני כולי נצרב. כתף בלתי-לבושה. אברית פרטיים אחרים. מיני התעגלויות רכות ומתעתעות. קווים שונים המעירים ערגה. אחר כך, איזה תנועה אטית. ואחר-כך תנועה קודחת. ואחר-כך טרופה ושוצפת.

אבל עדי-מהרה מסתככים דמיונותי במכשול מבייש: מפני הזמן והמרחק שוב אין הציור מסוגל להגיע אל תכליתו. איוו ערבוביה פראית באה ומשבשת את סדר הדברים כפי שתיכף הטבע עצמו. כלומר, פתאום נדמה בחוזה, משרס-מה, שהאקט הגופני בין שני המינים השונים כלל איננו באפשר: כביכול, מבחינה הנדסית לא ייתכן. כביכול, הפיזיולוגימה עצמה סותרת. ואז גואים היסורים כמעט עד למעלה מכפי כוחותי לשאת. והעלבון.

מה-מגוחך כל זה. הלא אני עצמי, לו מן הצד עמדת, ודאי הייתי מתפרץ בצחוק. ועם זאת. מה נואש. וכי במלים לבאר אפשר. עצוב עצוב.

אחרי-כן מתרחשת אצלי לפעמים איוו התעדנות. תשוקת-הגוף, כביכול, בעל-כרח מוותרת על עצמה.

מנוחה עצבנית יורדת עלי.

אני מונח על מיטתי בעיניים פקוחות. חומצה מאכלת אותי מבפנים. המבט מגשש, מטושטש, על-פני התקרה הנמוכה. תצלום ברל כצנלסון על הקיר מנגד. מפת יישובי ארצנו. שני כסאות-הברזל. וכל העתונים הישנים. לרגלי המיטה זורנאל פתוח ומהופך, גבו הצהוב כלפי מעלה. בדלי-סיגריות. נעלי הבית. גוויית-מת שרועה בתנוחה כעוותת לרוחב הרצפה באפולולית. אלה הם המכבססים שלי. בין רגלי השולחן סל-הניירות מאפיר. ועוד בדלי-סיגריות.

אני עוצם את שתי עיני.

עדיין מבקש במחשבותי קירבת אשה, וכבר יכולה היא להיות כל אשה שבעולם.

מהמעט אני שואל. פחות ממגע־שפתיים. פחות מלטיפה. איזו נגיעה שאין בה אפילו צל של גנאי: יד־אשה שתבוא ותישר לי את צווארון־כותנתי מאחור ובתוך כך, בטעות, נגיעה קלה בערפי. יד־אשה שתבוא ותסלק ברוך מעל סנטרי איזו שערה שנשרה. וכמעט בלי שהאשה עצמה תרגיש במה שעשתה לי. כך, אגב־שיחה, שערה מעל סנטרי. או איזו בחורה שתגש ותצמיד אל דש הוֹאקט שלי תווית של יום־סרט.

מהמעט אני מבקש לעצמי. עלה בדעתי: ממש כמו הזכות האזרחית לנשום אוויר או לחוות דעות, מוכרחה להתקיים גם זכות לכל אזרח לגעת בקצה האצבע. ושאתר יגע בו לעתים. אפילו לאזרחים מתפוררים צריכה הזכות להישמר. הלא דבר נורא ואיום הוא. לחיות כך שנים על שנים בלי לגעת ובלי שיגעו בכך. ולו אף בטעות יגעו. וכי מבקש אני דבר־מה בלתי־מהוגן.

ועם זאת, אני נבזה בעיני עד כדי חירוק־שיניים. כה רבות הן הנשים האפשריות. פקידת הטלפון במזכירות הארצית. שכנתי הגרושה. או אולי ליובה. או אחת מעובדות־הנקיון. מזכירת אמהות־עובדות. אשת החנווני. כפוש־סייד אני בעיני עצמי. כלב־רחוב זקן. אני, שמפני פחד הבזיון אפילו לשבת ליד אשה באוטובוס ציבורי אינני מעז.

לבסוף, כדרכי תמיד, אני מתרומם לי פהאום אל מדרגת ההכללה: איזה מרחקים, אומר אני, איזה מרחקים משתוללים בין איש לאיש. בין איש לאשה. בין יהודי ליהודי. בין חברים קרובים לרעיון, לתנועה, לדרך־חיים. איזה מרחקים, איזה חושך של מרחקים, גאלאקסיות שלמות של מרחקים בין כל איש לכל איש. אימה פנימית נופלת עלי.

כחמש דקות לפני שבע בבוקר יוצאת שכנתי הגרושה מביתה. לפני שעה יצא המאהב ובצאתו השתעל בחזקה. עכשיו היא עצמה לדרכה הולכת ואיזה זמר באנאלי מצפצפת לה בין שפתיה.

היא טורקת את דלתה. ולשמע טריקת הדלת תמיד אני נחלץ וקם ממיטתי ומגשש אל תוך מכנסי. עדיין ידי האחת רוכסת כפתור אחרי כפתור, וכבר נשלחת ידי האחרת אל מתג הראדיו: חדשות השעה שבע.

ד

כלה והולכת תמה והולכת הארפה שניתנה לי כדי שאגע אני במלים בקצות הדברים. הלא גם בעולם החיצון דבר־מה מתפעם עכשיו בהרדה, תופים נמוכים כמו מלווים מרחוק את משפטי הקריין בחדשות שבע. איזה התמחות ארוכה ונואשת, איזה הצטב־רות שנדחסה עד קצה גבול יכולת־הסבל, קרובה עכשיו להתפרץ בשצף־סירוף. כוחות ברית־ורשה נאספים וזורמים בכל הכבישים דרך הגבעות והיערות אל תמרוני־הקיץ הגדולים למרגלות רוכסי הקארפאטים. בברלין נעלמו דוקומנטים חשאיים ועקבות לא נותרו. שמועות עקשניות מנסרות על כוונת הבולשביקים לירות בקרוב אל החלל החיצון איזו ראקיטה ענקית לתכלית בלתי־נודעה.

ואתה, וכי מסוגל אתה גם את הניואנסים לשמוע, לחוש בהתגעשות הפבושה המספיע-
פעת בקרקעית המאורעות האלה. הזמן עצמו, כביכול, מתרוקן והולך ועד תומו קרוב
להגיע.

הנה, הרוח השרכית הבאה לתל-אביב מן ההרים המזרחיים. אפילו היא נתקפת
פתאום היסוס: לרגע היא משתתקת, ושוב פירפוריה מרעידים את ההרדוף היבש
בחצר, וכבר דעכה ואיננה. הלא היה זה הבהוב. עווית אחרונה.

אני מתרכז מאד בפעולת-הגילוח בבוקר פן אשרוט בתער את פני. קמטי-העור
קקשים מאד על הגילוח. בחדר-השירותים נדף תמיד ריח קל של עובש, כל כמה
שאטרח לאורר ולאורר. והמגבת הלחה מחזירה אלי בחזקה את ריח גופי שלי, עד
כדי מיאוס. אפילו הסבון נוטה להתמסמס.

אחר-כך, יחף אל תוך המטבח אני מודשדש לי. עומד וחולט כוס תה. לפני על שולחן-
המטבח, מלבד ערבוביית עתונים ישנים, מפוזרים גם פירווי ביסקוויט. ושיירי תה
הלילה בתוך כוסי המלוכלכת. אבד ואיננו מכסה-הפח של צנצנת הריבה, והנה איזה
זבוב שוטה בחר לאבד עצמו לדעת דווקא בצנצנת המגולה הזאת.

השמש, מצדה, מבעד לחלון המזרחי מצליפה את קרניה בלי רחמים ישר אל תוך
עיני העייפות. שמש, אומר אני, במחילת כבודך, מה יש לך לחפש כאן. כך אני אומר
וגם נוקט פעולה: את תריס המטבח קם ומגיף, כאילו לילה בא ולא בוקר. והתריס
מה? חורק התריס. בכיעור חורק, חורק עד שגבי סמרמר.

לחם-במרגרינה. ריבה. לפן. עגבניה שמפני השרב כבר נתרככה עד כדי גועל. כוס
תה. ואולי עוד כוס תה. את הכלים מסלק או מתעצל לסלק אל תוך הכיור. הברז
מטפטף בפיוזר-הדעת. אני סוגר וסוגר אותו בחזקה עד שאצבעותי כואבות, הוא
בשלו: מטפטף.

אחר-כך, סיגריה. והגפרורים, שואל אני ברוגזה גוברת, הגפרורים היכן.

שמונה בבוקר. כבר תל-אביב רותחת ומהבילה. כביכול בקרוב גם הבניינים עצמם
יתאיידו בשמש. לפני שהקימונו כאן עיר השתרעו גבעות-החול והגיעו עד קו החוף.
המדבר נגע בים. אנחנו, משמע, באנו והרחקנו זה מזה את שני היסודות הזועפים
האלה. את ראשנו, כביכול, תחבנו בין מלתעות הים והמדבר. יש רגעים, בימי-שרב,
שבהם נדמה לי לפתע כי המלתעות שואפות בחזקה להיסגר מחדש. עלינו. העיר כולה
נדמית לי פתאום רופפת במידה אשר לא תיאמן כמעט. אפילו עצי-הבוי שנטענו על
גדות המדרכות, לכאורה אינם מחבררים אל הקרקע. כמדומה, דיקוראציה של קרטון
ולא עיר. כמדומה, כמעט בחזקת שדרות-פוטיומקין בין הים והמדבר. שלג רוסי כבד
אילו בא ונפל על העיר בסערה בחורף, אומר אני, הלא כליל מוחה היה את תל-אביב
מעליפני האדמה. הלזבן בלזבן היה ניתך. ואצלי הלב מתכווץ בחזקה למחשבה הזאת:
כל-כך אנחנו שבירים. כל-כך פריך כל זה.

מתחת לפני הקרקע יחחרו ויבואו פתאום. מן השמיים הבהירים.

הים, מצדו, רובץ לו לרגלי העיר ומאיים דומם.
נשימת המדבר על פנינו.
שנאת השמש.

השרב מעיק עלי. אצלי הזיעה פורצת מכל נקבי העור. את הכותונת הייתי מסיר מעלי לולא הטירחיה. איש שמן אני, יסולח לי, והנבי הולך ומשמין עוד. הרי לא נחוץ, כלל וכלל לא נחוץ, לא נחוץ משום בחינה שהיא. הנה, סוף כל סוף משלשלים לי את העתון מבעד לחריץ שבדלת ואני להתכופף מוכרח. אחר־כך אני נגרר לי אל חדרי, מתישב ונרשף בחזקה. מחמיץ את רוב חדשות השעה שמונה מפני שמקלט־הראדיו הנושן כמו בכוונת־ודון מתחמם אצלי באטיות שכוון. דברי החזאי: בהרים ישרור יובש, בשפלה תתגבר לה הלחות. ובכן לא טעיתי הפעם במחשבותי. והתכלית, שואל אני.

וכי באמת אפשרי הדבר שאדם יחיה ויחיה לחינם עד שברגע מקרי יגמור לחיות וימות לו כאילו לא־כלום.

מבחון זוחל נכנס ריח של חריכה: כל העיר נצלית בשמש, או אולי השכנים הפול־נים שוב רוקחים במטבחם תבשיל כבד.

מי זה בא אלי בבוקר? גובה מטעם חברת־החשמל בא ומסתלק לו. המתן בטובך רגע אחד, חבר גובה, עלי להסביר לך דבר־מה, וכי מימך לא שמעת את שמו של זינובייב?

ומה בכותרות העתון. סוריה החליטה להתלונן בחזקה באזני אר־תאנט. בגבעת־אולגה תקרה התמוטטה ושני דיירים נקברו חיים. יהודה גוטהלף חוזר ומוקיע את צביעותה של העתונות הבורגנית.

ממרחקים גדולים אני נזכר באולגה. שם, מאחורי יריעות עגומות, בתחתית היבהוב הדימדומים, אולגה. אולגה בוריסובנה. קצה סימטת טילגא. מראה מר ועמום. שלגים אפרורים בארר־השקיעה הרך. חריצי האופן בשלג. ריח קמת. ריחות סוסים. פניה בתוך מטפחתה. דמעותיה. צחוקה החם והנמוך באמצע דמעותיה. סביב־סביב בכל פינות החצר ערימות גסות של תיבות וארגזים. היערות הלבנים כמו לטיפה במעלה הגבעות הלבנות. טעם הרוח. הקיפאון. ריח קולה נרשק לכל המלים. אצלי הלב מתחבט ומתחבט כאילו היה ציפור חולה ולא לב. אולגה. רגליה אבודות בתוך מגפי־גבר ענקיים. שינייה בעת צחוקה קטנות לבנות וחדות. משתובבים להם הנמשים על לחייה כאילו יש להם חיים של עצמם. עור ידיה. ציפרניה המקולקלות מרוב עבודה גסה. אחיה הגידם אוסיפ שלא רצה לקרוא לי שרגא והיה מגחך וקורא לי: סרגיי מוסיי־ביץ. אולגה ואחיה אצלי בחדר במרתף, אוסיפ מכונס בפינה ופורט איזו מנגינה מילאנכולית והיא בצבעים את הקירות צובעת, מושכת פתאום בשערותי, שפתיה פשוקות ושותקות. אולגה עטופה רדיד ירוק, תפוחי־אדמה בסכין מקלפת, טורחת חינם להבעיר בולי־עץ, צוחקת: פרופאדי, סרייה דרוֹקָה, צ'טובטי פראפאל.

* לאבדון, עצים רטובים, לעזאזל.

מותה.

נדרתי.

התפוררות־הגוף הארוכה הבודדת.

הלא ממש כמו ממשלת סוריה, מבקש הייתי גם אני להתלונן בחזקה. נרגז הנני היום, גם מקופח מבפנים על־פי דרכי. רצפת חדרי שוקעת לאט ובהתמדה רעה כלפי מרכז החדר. בולשביקים סמויים מבקשים להדיחני ממשרתי כדי להשתיק את דברי. סיד־הכתלים מצהיב ומתפורר. שערותי המלבינות, מצדן, נושרות ונושרות להן. מכתב־תלונה חדש אכתוב אל משה דיין, והפעם הזאת באופן אישי אתחב לידיו: בפנית הרחובות אסגור בפניו את הדרך, אמשוך אותו בחזקה לתוך איזו חצר צדדית, אדבר אליו, אזעיק, ארעיש את לבו, חבר דיין, שמע־נא בבקשה, שמע־נא. אגב: כמו להכעיס, כמו בכוונה רעה, אפילו יהודה גוטלהף במאמרו על העתונות הבורגנית פסח היום על שנים־שלושה אספקטים, ואני על־גבי דף תלוש מן הפנקס את החסר ממלא לפי הסדר.

אחת־עשרה. השמיים והארץ בוערים בשמש. תל־אביב מתנשפת חנוקות. למרגלותיה ממתין היס ובינתיים הוא מנצנץ בשנאה כבושה. מיני כיסופים שכאלה באים אצלי ומיד נהרסים מבפנים. יש דבר־מה מסולף מיסודו, אומר אני, דבר־מה מרושע, ביחס שבין הטמפראטורה החיצונית לבין הלחות.

חדשות־הצהריים. בירושלים דיון מדיני בדרג גבוה. אנדריי גרומיקו שוב התפרע והעליב בפומבי את עמ־ישראל. קיבתי מציקה לי, שתי טבליות. על המרפסת נבלת ציפור. חתול שחור גדול מגיח, מרהרח, שולח טלף, נוגע קלות מתוך מיאוס, מתוך מיאוס גם פונה ומסתלק לו לאט אל בין שיחי ההרדוף היבשים בחצר. חתול מתועב שכזה. אצלי מתעוררת הרגשת־איבה כלפיו.

פרופאדי.

באחת־ורבע אני קם ויוצא מן הבית. יש סניף של "תנובה" בהצטלבות־הרחובות, שם מקבל אני ארוחת־צהריים. בדרכי אני מתעכב בחדר־המדרגות. לשווא מפשפש ומפשפש בתיבת־המכתבים שלי. במסעדה, המוני זבובים מתנפלים עלי בשצף־קצף. בשעת האכילה אני עובר בעיני על כותרות "מעריב", ובעזרת גליון "הארץ" אני משיב אוויר על פני ומבריח את הזבובים. ואילו בעת לגימת התה אני הופך את היוצרות, מציץ בין דפי "הארץ" וב"מעריב" מנפנף סביבי. ואיזה עיורון, אומר אני, איזה עיורון עגום שורר בכל. לולי מאד חושש אני מפני הפאתוס, הלא הייתי מוסיף ואומר: עיורון טראגי.

אחרי הסעודה אני מחפש ומוצא את דרכי חזרה הביתה. מקלחת קרה. כתמיד, ריח גופי חוזר אלי, נתעב, מן המגבת. והרי בי בימי־נעורי התלהבות ענקית נגעה, מאד נגעה, לרגעים הייתי נשרף כולי בשמחה פראית, הריבולוציה כולה בכיכול בתוך החזה יקדה ויקדה לה.

כמה רחוק.

ברבע לפני ארבע סנדר יבוא מן הועדה-הפועל כדי להסיע אותי לקיבוץ תל-יוסף. הנה הוא מצפצף לי מתחת לחלוני. מדוע-זה, חבר נהג, מצפצף ומצפצף אתה? וכי באמת אתה סבור שאני מסוגל לדלג לי כמו צבי על-פני המדרגות? ואחר-כך, שעות של נסיעה באש השמש, בריח אדי-הבנוזין, בתוך קאפינה לזהטת, לאורך שדות אפורים או צהובים שהקיץ חורף אותם בחימה שפוכה. וכי כך ראוי היה שאשתמש בארפה. הלא ארפה אחרונה נתנו לי. הערב אעמוד לפני ותיקי תל-יוסף. בשני אגרופי הזקנים על לבותיהם ארביץ בחזקה. הן מחויבים הם להבין ולהיבהל. ובעוד-כועד. קאטאסטרופה מתרגשת לבוא על כולנו. אני לא שכחתי. לא, אני במסלולי מתנועע, על-פי הסדר, על-פי הריתמוס, ואם כוחותי שלי מתפוררים-ההולכים הנה, לפחות, גלגלי הסנדר הם חזקים עד מאד. בלטיפה קצובה, בתוקף, הם מחליקים להם על-פני האספאלט המתרפף. וגם הארץ במסלולה צוהרת. והשמש, הערפילית כולה סוחפת או נסחפת. הלא החוקים האלה אינם מתעייפים לעולם. אמנם הבולשביקים, מצדם, יושבים וזוממים להפוך על פיה את הזרימה הנצחית הזאת וכוחם בשום-פנים אינו מבוטל. אני את הבולשביקים על-בוריים יודע, ולא ארפה מהם. אני את שיני ההרוסות בזנבם אנעץ בכל כוחי. קוראים לי.

ה

ודאי אתה מכיר את טעם הצער הזה, לבוא זר ועייף אל קיבוץ ותיק לפנת-ערב; ריח הדשאים הקצורים, שלווה ממטרות מסתובבות בניגון חרישי, קולות המים בתוך המקלחות הקטנות, אנשים בגופיות יושבים להם במנוחה בכיסאות-מרגוע בחוף וקוראים בעתון "דבר", סיעת ילדים במרוצה עוקפת אותך וצוחקת, ליטוף רוחות-הערב, בדידותך.

תרבותניק רזה, לא-צעיר, יקבל את פניך ברצינות זהירה. במיץ קר יכבד. יציע לך להתקלח כדי לשטוף את אבק-הדרכים מעל גופך. אחרי-כך יתחב לידך את עלון הקיבוץ, ואשתו תגיש קפה עם עוגה. אהה, מנוסה בנדודים ככל שתהיה, תמיד במבוכה תנהג. תחשוש מאד פן טירחה אתה גורם. תרבה לגמגם בלי צורך דברי-התנצלות רפים. שוב ושוב תמלמל: תודה, באמת אין לי שום צורך, תודה, תודה. אשתו או ילדיו של התרבותניק מסוגלים סתאום לפתוח ולשאול אותך על אשתך וילדיך.

אתה תכחיש. תצטדק בפניהם כאילו האשימו אותך במעשה מכוער. ובתוך דבריך תחייך חיוך מת.

כמו כן, איזה שכן יפנס אל החדר. מישוהו המפיר מישוהו בלשכת-התרבות. יתישב לו ויצטרף אל השיחה הזוחלת כדי לתהות על טיבך. שמך. כמובן. מופר לו. אבל אין

הוא זוכר מניין. אתה, מצדך, תכבד את כל הנוכחים בסיגריה עירונית. הם יפתחו וידברו פוליטיקה פנימית, וחישה מהר יגיעו אל שאלות העולם. יגישו תה. אתה תצמצם בהבעת השקפות גשוטות: בשום-פנים לא תרמוז להם רמז לפני בוא המועד. משמע, את שליוחותך תנצור בקנאות.

נוסף על כך, הערב תיערך בתל-יוסף איזו תחרות ספורטיבית. זאת יודיעו לך מראש כדי שלא תתאכזב למראה היעדרם של בני-הנוער מהרצאתך: הרי בני-הנוער בחזקה להוטים אחרי כדור של סל, היסודות האנטישמיים במדינה הסובייטית אינם טורדים את שנתם בלילות.

אינני מתמרמר עליהם: וכי אני, כביכול, באוני הנוער המקומי באתי לדבר? לא, אני אך-ורק את בני דוריי-שלי מבקש לטלטל טלטלה. הנוער החדש, יודע אני, זורם על-פי ריתמוס אחר. רץ ומרקד הנוער החדש, במשחקים משחק, הלא אנחנו בכל מאודנו ביקשנו להצמיח לנו בארץ ישראל דור פשוט וחזק. כביכול, איזו עקמומיות-שבנפש התאווינו לישר אחת-ולתמיד. ובכן, שואל אני, מה זכות יש לנו להירטע פתאום לאחורינו למראה מוזיק יהודי.

לאחר ארוחת-הערב יניחו אותך לנפשך. על מרפסת קטנה יניחו אותך, בין עציצי-הנוי, בכיסא-מרגוע. ודאי צריך אתה לנוח ולהתכוון להרצאתך. נא. וגם הם לענייניהם צריכים.

וכך, ריק ממחשבות, עייף, אתה תשב לך ותביט דומם אל מראה דעיכת היום. תבערה אילמת פוצעת בחזקה את האופק המערבי. רחש הרוח מתקשר בצמרות המאפילות. איזה חרוז רוסי עיקש מאת לרמונטוב, ואולי איזה שורה מאיאקובסקית בודדת, יחזיקו בך ולא ירפו. כביכול, שיניים יש למלים והן נתקעות בבשרך.

מתבוללים והולכים מיטשטשים והולכים כל הקווים המפרידים בעולם החיצון. איזו גושיות אפלה, מתנשמת, תתרחש סביבך לאט. הצללים מתהפכים בכבדות מצד אל צד, אין שלום ביניהם ואין פשרה בינם לבין כל העצמים המוצקים.

קולות קלים במרחקים באיב והולכים, כאילו באצבעות עדינות עד-להפליא מגששים הקולות האלה על-פני חלקת הדומיה. ונזהרים הם, מרוב אהבה נזהרים, שלא להכאיב את הדומיה.

אחר-כך יתחילו האורות להפציע בזה אחר זה בריבועי החלונות הקטנים. וילון יוסט. אשה תצחק רגע. מנוע יפתח בריטון נמוך. זהו מקום זר.

ופתאום, בבת-אחת, כמו דקירה פנימית, געיית-פרות מגיעה עמומה מלב החושך והיא פותחת אצלך איזה סכר מתפורר בקרקעית-הנפש. בן-רגע גואים הייסורים על גדותיהם. הנפש תתחיל אז להתפתל בחזקה. להתפתל רדופת געגועים וצער, להתפתל כאילו היא גוף.

כבדה ועירות תרבוץ עליך מועקת הדשאים המחשיכים. לשווא תעצום בכוח את שתי עיניך: הלא מתחת לשמורות המוגפות יוסיפו הדשאים להחשיך ולהחשיך עוד.

כביכול, לא כאן ולא בקיץ אלא במקומות רחוקים מכאן. הלילה השרבי היורד סביבך הולך ונהפך לבדך לשלגים שחורים. רך ומאיים נופל ונופל עליך שלג שחור: מחכים לך. שרגא. שמענא. בוא. עכשיו עכשיו. לאן. באיזה כוח.

בקצה המישורים מעבר ליערות אפלים מאחורי הטאיגה משתרעות ערבות הטונדרה עד גבול חומת הקרחונים.

מחכים לך. עכשיו. בוא. זמנך מתמעט. קום ולך. שרגא. בוא. נא, במחילה, וכי אני כביכול מסוגל ללכת?

גם אין בסחון בלבי: אולי רמאות? אינני זו. ברמאות ענקית טובבו אותי פעם אחת, את כל נעורי חמסו ממני, פעם שניה לא אתמסר. אינני זו.

וכי אני, כביכול, מסוגל ללכת?

טבליית של תרופה אני מסוגל לבלוע. להדליק סיגריה. לאטום את אזני. להתכוון בשתיקה.

בתשע־ורבע באים ומובילים אותי לחדר־האוכל. אני מונה במבטי: אחד־עשר ותיקים מנומנמים, שפתיהם שקועות פנימה. שש קשישות. התרבותניק. מאפרות פזורות על־פני שולחנות־האכילה אשר לא־מכבר נרחצו במים ובתמיסת־חיטוי. מפזזים ומפזזים להם צינורות־הסריגה בידי החברות הקשישות. ומתוך מסגרת תמונתו מביט בי, קפוץ־שפתיים, יוסף טרומפלדור בתפארת מדיו מימי המלחמה הרוסית־יפאנית.

מציגים אותי. בברכה חמה מקדמים. האור באולם נראה לי צהוב, כביכול מעוך. אני קם ועומד. ברברגע איזה צינור־סריגה נופל בצילצול ארצה. משמע, הגיעה שעתך. דבר אל בני ישראל וישמעו.

אני פותח במלים מתאפקות. תחילה, מפריד בקצרה בין אנטישמיות רשמית לבין אנטישמיות עממית ברוסיה.

הביורוקרטיה, אומר אני, מנהלת מלמעלה מסע של שנאת־יהודים על־פי תכנית צוננת ומחושבת. ממש כדרך שמנהלים שם, נאמר, איזה קומבינאט תעשייתי ענקי. המסע המגואל הזה, מבקודת־מבטו של השלטון האדום, הוא בגדר הכרח אבסולוטי: ברגע שבו תחדל לפעפע קונטר־ריבולוציה, אמיתית או מדומה, ברברגע גם הריבו־לוציה תיפח את נשמתה. הרי זה אל־ף־בית של דיאלקטיקה. היהודים נבחרו, איפוא, כדי ליצג בפני העם הפשוט פוחלץ מנופח של קונטר־ריבולוציה מזויפת. עד כאן—הצד העיוני. ומכאן והלאה מוציאים את הרעיון הזה לפועל: בזדון מאַמנים אפאראט מקצועי מיוחד לדבר זה, מיסודים איזו שלוחה סודית של הסובאינפורמביו־ר או של המכון לריאינדוקטרינאציה תיאורטית, תה חריף יושבים ושותים כל הלילה, ומפבר־קים בלי הרף פעולות חתרניות מדומות מצד אלמנטים יהודיים מכורים שלא היו ולא נבראו. הלא את הטכניקה הזאת מי עוד כמוני מכיר, באופן אישי מכיר, מבפנים. עוד מאז שנת התשע־עשרה. ובכל האינסטיטוטים האלה יושבות להן הבחורות־

הכתבניות על גבי עכוזים רחבים ובמכונות־הכתיבה שלהן מכפילות ומכפילות את הטינופות: מיני עלילות על אודות ספקולאנטים עבריים, רשתות־קונטרבאנדה שהיהודים הערמומיים טווים כביכול בחשאי, תעמולה נגד־מהפכנית לוחשת, מזימות אפלות של הג'ינט העולמי או הציונות הבינלאומית, קשר מסובך הולך ונחרש בחזקה מאחורי כל פרוכת בכל בית־כנסת נידח. מין תבשיל שכוה, חברים, הם יושבים ורוקחים שם ועל־ידי העתונות מגישים בוקר־בוקר אל שולחנם של המוני העמלים. והכל—אך־ורק כדי להפיל אימה על העם הפשוט.

ועכשיו, חברים, ברשותכם, הנני מפליג לי לרגע הרחק מן הנושא על־מנת לשוב אליו מייד בתנופה חדשה. אני, רבותי, מבקש עכשיו להגיד דבר־מה על־אודות המלומד היווני ארכימדס. החכם הקדמוני הזה נהג לומר תמיד בחזקה: הבו לי בבקשה איזו נקודת־משענת, ואני מצדי את העולם כולו בדחיפה קלה אגלגל ממקום אחד למקום אחר. ובכן, כמדומני עדיין איזו מחלוקת יש בין המומחים־לדבר, אם הפריז ארכימדס זה על המידה ואם לא הפריזו. מכל־מקום, חברים, אין מחלוקת על כך שבכל הדורות שימשה שנאת־היהודים בתפקיד נקודת־משענת לעריצים אשר השד עצמו, כביכול, דחף אותם לקום ולגלגל באצבע את כדור־הארץ ממקום אחד למקום אחר.

הלא זהו כל העוקץ, כל הגרעין הפנימי שבענין: הבולשביקים, אומר אני, בחרו בשנאת־היהודים כנקודת־משענת לצורך פרישת שלטונות אדומים על־פני העולם כולו, ואם יעלה חלילה הדבר הזה בידיהם לא יגידו די כי אם ישלחו ידיהם אל חוקי הקוסמוס ויתאמצו בחזקה להטות פרא את הזרימה הנצחית מיסודה.

והיוצא מכך? עמישראל, אומר אני, צריך לקום ולכונן סוף־סוף איזו ממשלת־צ'עולמית, כביכול קונספירציה נוראה ואפלה מעין זו שמיחסים לנו גדולי שונאינו. גם כוח יתוסף לנו, גם אימה פרועה תפול על שונאינו. והלא אנחנו על נפשנו מחויבים לעמוד בחזקה.

אבל, ברשותכם, לא ארחיב בזה הפעם: אני בדרכי הולך, אצלי השיבות עצומה יש לשיטה ולסדר הטוב, אני אל שנאת־היהודים חוזר כרגע, והפעם—באספקט אחר.

הלא אתם ודאי יודעים את האנטישמיות מן הטיפוס הישן. האנטישמיות החמה, זו הנפוצה כל־כך בקרב המוני העם הרוסי. אנטישמיות ססגונית על־פי דרכה, אומר אני, ובמובן ידוע—גם נוגעת עד הלב.

תנו דעתכם, חברים: רוסייה שכוו, ארץ־אדירים, מישורים אצלם משתרעים ומשתרעים עד אין קץ ומאחורי המישורים האלה עוד מישורים, הרים, יערות, ערבה. נהרות עצומים, מדבריות השלג הנצחי. הלא מטבע־הדברים הוא שלעומת מרחבים שכאלה יבוא הצער העולמי ויכרסם בחזקה בנפשו של האדם הרוסי. אימת־הממדים עשויה להטריף את הדעת.

הנפש הפראבוסלאבית מזה דורות על דורות היא למודת־טילטולים, קרועה בין ההכ־נעה והפראות. בקרב האיכרים הנבערים נפוצה מידת האכזריות בחזקה אשר לא־

תאומן, ובייחוד כאשר הקור טורף את בשרם כמו בשיניים ממש. איכר רוסי מסוגל לקום יום בהיר אחד ולשחוט בסכין את אמריולדתו, לשחוט עד מוות. למאן לו לוואסיל להרוג את אמו שלו? ובכן, נניח—מפני שאביו הזקן של ואסיל השתוקק עד כדי טירוף לשאת לאשה איוו בת־איכרים צעירה, ואילו הזקנה מצדה היתה ממאנת למות. צר היה לו לוואסיל. צר עד כדי בכי, על אביו הזקן שאינו יכול לשאת את הנערה ומיום ליום מאבד את עצמו בניין. ובכן קם ואסיל ושחט את הזקנה כדי לפנות את הדרך. והיוצא מכך, חברים?—מרוב רחמים שחט ואסיל. לא יכול היה לעצור ברחמיו. לבו נשבר בקרבו מכובד הצער והרחמים. אבל מקץ חודש־ימים, ליד כנסיית־הכפר, באמצע חגיגת נישואי אביו עם הבחורה הכפרית, יעמד ואסיל זה וישתה לשכרה כפרא־אדם ואת הבקבוק הריק ינפץ פתאום במוידיו על ראש האב, את הכלה הצעירה יטבע ואסיל בנהר, מפני שכרגע נכמרו אצלו הרחמים על אמו המסכנה.

ולבסוף, חברים, לבסוף יפרוץ ואסיל זה בבכי, בדמעות רותחות יבכה. עשרים יום ועשרים לילה לא יחדל ואסיל לבכות בחזקה. את נשמתו שלו, משמע, בציפורניים יקרע לגזרים מרוב בכי.

הלא אין עוד ארץ אחת בעולם, חברים, שבה הדמעות זולגות וזולגות בשפע שכזה. כולם בוכים ברוסיה. בוכה אניושיקה מפני שוואניה לא התאהב בה, ושוב בוכה אניושיקה מפני שלמחרת בבוקר חזר בו ואניה והתאהב בה פתאום. בוכים המשוררים האגורנרמים. בוכה לילה־לילה מעמד העמלים. הסטודנטים. הקוסמונאוטים מרוב בדידות בוכים בין הכוכבים. אפילו המשטרה החשאית בוכה בסתר. בעינויים איומים מענים את החשוד, עד מוות מענים, ואחר־כך מה?—בוכים, חברים. בדמעות בוכים.

הנה, לדוגמה, אותי עצמי בשנת העשרים־ושלש במעצר הושיבו במזרח סמולנסק, מפני שבכתב בעתונים שיהודי־גרמני אחד בשם מונגרט ייסד בוינה איזה פלג מנשביקי. אתה, חבר אונגר, אומר אלי החוקר, הלא תודה בכך שאתה הוא אחיו של המנוול. אני, חבר־חוקר, אומר אני, בן יחיד הייתי להורי המסכנים. נוסף לכך, שמי אונגר ולא מונגרט. נוסף לכך, בשנת התשע־עשרה רשימה חריפה שלי בגנות המנשביקים נדפסה ב"הכוכב האדום". החוקר בשלו: אתה, חבר אונגר, לא־אמת אתה אומר, וגם ישר אל תוך העיניים לא מעז להסתכל, אנתנו, חבר אונגר, לחקירה מיוחדת מוכרחים לשלוח אותך אם עדיין אתה ממאן לשתף פעולה.

בקצרה—הוא בשלו ואני בשלי, עד שהוא מתרתח. כוס תה לזהט עומדת אצלו על השולחן, ומרוב אכזבה או כעס הוא לוקח ומתיו לי בפרצופי. ואז, חברים, עיני שלי מתמלאות דמעות. ופתאום, במפירש, דמעות שכאלו מופיעות גם בתוך עיני החוקר. זא, ובכן, שנינו יחד בוכים לנו רגע כשני אחים מבטן ומלידה, ואחר־כך מתחדשת לה החקירה. כאילו לא־כלום. הוא בשלו ואני בשלי.

עד כדי כך.

וכי מציירים אתם בנפשכם, חברים, את עצמת המילאנכוליה הזאת. הוא שאמרתי:

בוכים בני־אדם רוסיים בכל מקום ומקום. אפילו הבאנדיטים בקאטורגה בוכים מרוב פראות וצער.

עם גדול ונפלא.

פראות וצער, אומר אני, בכל מרחבי רוסיה. ואצלם הלא כבר שנים על גבי שנים רעב, מגיפות, כפור, מכסות־עבודה, זוהמה, שיכרות, כינים, בלויי־סחבות... ובכל מקום אותה תערובת מטורפת של אכזריות שפוכה עם רחמים פרועים שכאלה. הדבר הזה מוכרח, מוכרח ממש, להתפרץ אצלם בחזקה. כמו מי הנהרות הגראים בימי הפשרת־השלגים. ובכל רחבי ארץ רוסיה. מקארפאטורוס דרך אוראל ועד סיביריה. ביערות־העוד. בטאיגה. בטונדרה. במלחמת־קרים. בגווארדיה האדומה. בין פרשי בודיוני בשטף־ההרתם. בכפרים הנידחים. בכל מקום קרועה הנפש בין הפראות ההכנעה.

ומכאן, רבותי, בחזרה אל העיקר: אל שנאת היהודים. ציירי־נא בנפשכם: עובר לו דמיטרי בסימטה ליד בית־הכנסת, לפי־תומו עובר לפנות־ערב, מדובלל, מצפצף איזה לחן שמת, משמע—בלי שום מחשבה רעה מראש. והנה הוא מציץ אל תוך בית־הכנסת ורואה מבעד לחלון איזה דמויות־אדם קטנות מתנועעות להן בחזקה לפניו ולאחור. אוניו שומעות מבפנים מעין יבבה נמוכה וממושכת. הוא נעצר. חדל לצפצף. מיטיה, חברים, נכמר כולו: נפשות נמוכות שכאלה, מרגיש מיטיה בלבו, בהחלט אסור להרשות להן להתיפח ולהתיפח סתם־כך, בלי שום סיבה צודקת, כאילו קיר־הדמעות בפאלסטינה כאן ולא אוליצה גוגולה במוסקבה. נוסף על כך, הרי גם בחלבה ובדמה של אמא־רוסיה הללו מספסרים ומספסרים להם.

והלא מיטיה זה בפני עצמו איננו מסוגל להשתיק את השד הפנימי היושב ומתיפח בתוך נפשו־שלו.

ובכן, חברים, יתכופף דמיטרי פתאום, יחפון איזו אבן מתוך האפלולית, ינסה אותה בזעף בין אצבעותיו, במילמולים ימלמל, יביט כה וכה—הך בחזקה אל תוך זוגית־החלון פנימה. נא, אחר־כך ישא רגלים ולכו יעלה על גדותיו מרוב חדה וצער. ממש כך.

אצלי, רבותי, תיאוריה עקשנית שכזו מתקיימת מכבר: רודפים את היהודי ברוסיה, ברישעות רודפים, בתימה שפוכה רודפים, אבל לא בלי רחמים. אדרבה: משפילים וחסים. מדכאים וחסים. משרשו לעקור את כל עם ישראל מבקשים הם, אבל מיד אחר־כך יפרוץ הלב בבכיה גדולה.

וכי מפני מה, שואל אני, עמדו וסללו כביש כפול על פני באבי־יאר? מפני מה שחטו את המשוררים היהודיים? מפני־מה מתאמצים ומתאמצים כל השנים למחוק אותנו בשצף־קצף? מפני הפחד, אומר אני. מפני שפחדים הם פן יגאה אצלם פתאום איזה סנטימנט עממי חם ועיור וישטוף הכל בדרכו, גם את היבסקציה, גם את הוועד המרכזי, גם את המיתוזה הדיאלקטית. בקצרה, הריבולוציה כביכול תלויה שם על

חוסר־השערה: היהודים בנו אותה והיהודים מסוגלים להחריב.
 עם גדול ואומלל שכזה. אותנו ידרסו בטלפיים ממש, אך־זרק כדי לקום למחרת בבוקר
 ולטבול באוקיגנוס של חרטה יגון ורחמים. הלא יש להם איזה געגועים, איזה געגועים
 טורפים אותם מבפנים עד שאצלם העיניים נשטפות דם.
 כל זה, חברים, הפוליטיקה שלנו מאוד מאוד רחוקה מלהבין.
 עד כדי ייאוש רחוקה מלהבין.
 אפילו החבר משה דיין, שהוא מצדו צעיר חכם רחוק ואיננו נטול ערמה. עדיין הוא
 מדבר על־אודות רוסיה במושגים של גיאור־סטראטגיה.
 הנה, לפחות את לבו של משה דיין עלינו לפקוח מיד ובחזקה. הסכנה מצטברת.
 הזמן, רבותי, הזמן עובר ועובר ועובר.

הלא יסוד עגום ואפל כמוס בכל זה, המרחבים הרוסיים, המעמקים היהודיים, מערבולת
 הכיסופים והשנאה, אני מצדי איזו פואימה מוזרה קראתי לפני שנים רבות: סימבול
 ליסט רוסי, משורר, ויאצ'סלאב איוואנוב, כתב כמדומני מין פואימה קדחתנית שכזו
 על אודות דובי־הקרח הלבנים אשר נפשם יוצאת אל התמרים במדבר, אל החולות
 הנודדים הבורים בשמש. לבסוף, מרוב יגון וגעגועים, מתמלאים הדובים האלה
 מילאנכוליה פראית עד שהריר נוזל מתוך לועותיהם. נא. מלבד זאת, חברים, הלא
 אני כבר דיברתי ודיברתי הרבה מאד. אנחנו מחויבים להתכונן לרע מכל רע. מול
 איתני־הטבע הקמאיים, אומר אני, אין יוצאים בדיפלומאציה. בפראות צריך לצאת.
 בערמה. בזעם. לנשוך ולנשוך בחימה מיואשת, בשגעון לנשוך, גם בכלי־נשק חשאיים.
 ביסודות אלקטריים וכימיים להשתמש בחזקה כנגד רוצח־ינו. ובעוד־מועד. אני,
 ברשותכם, סיימתי. ובפירוש הנני מזמין את הקהל לפתוח ולהציג שאלות.

1

את הדלת פתח לפני אדון בעל ביטוי־פנים לועזי, אדון בחליפה ובעניבה. הוא הצטמצם
 לו, נלחץ אל קיר המסדרון כדי שאוכל אני לעבור על פניו ולהיכנס ראשון אל החדר.
 בתוך החדר, על הספה, מוקפת כרים וכריות סביב־סביב, רבצה לה ליובה שלי. ליובה
 הושיטה אלי את ראשי־אצבעותיה בלי לזוז ממקומה. היא אמרה בשקט:
 "אתה שרגא. ברחוב כבר לא הייתי מכירה אותך. הרבה שנים, שרגא, אני לא ראיתי
 אותך. תשב, שרגא. הוגו יילך עכשיו למטבח ויכין שלש פעמים תה".
 האדון הלוועזי, מצדו, פתח והציג בחיפזון ארבע שאלות קצרות:
 "חלב? לימון? סוכר? סאכארין?"

ליובה אמרה:

"בבקשה ממך, הוגו, אל תדבר כלי־כך הרבה. במקום לדבר, אולי תנסה עכשיו להקשיב
 לי היטב־היטב: שרגא סוכר ולימון. אני כרגיל. אתה בעצמך בלי אף פירור אחד
 של סוכר, הוגו, ועכשיו, תלך כבר. למה אתה עומד מולנו ולוטש עיניים כמו עגל.
 רגע אחד. חכה רגע. מה אתה רץ. קודם־כל, תפירו שניכם בבקשה: שרגא, זהו הוגו.

בעלי החדש. אתה רואה. פרופיסור-גראפולוג מבוקארשט. הוגו, זהו חבר שרגא אונגר. מראשי התנועה, וגם איש-רוח. ועכשיו, אולי סוף-סוף את הדלת. אחד משניכם יואיל בבקשה לסגור את הדלת. כן, תשב, שרגא. תשב. תפסיק להתרוצץ כך בחדר. תשב. ואל תביט בי בעיניים כאלו, הרי פה באוויר התל-אביבי הזה שום אשה איננה יכולה שלא להתכער. מה יש. גם אתה לא נעשית יפהפה במשך השנים. או אל תדבר על אחרים. הלא אני ביקשתי ממך, שרגא, תפסיק לעמוד. תשב סוף כל סוף".

אני התישבת לי ואת החדר בדקתי בינתיים בעיני: החדר היה מלא אגרטלים והאגר-טלים, מצדם. היו מ'אים פרחים. גם על הקירות יכולתי לראות תמונות של פרחים בתוך אגרטלים.

משמע, ליובה בשלה. לא נשתנתה ליובה.

הרי טוב שלא נשתנתה, מאוד מאד מרוצה אני מכך שלא נשתנתה, רוב השינויים האפשריים הם שינויים לרעה ולא לטובה.

בינתיים חזר האדון הלועזי אל החדר והביא תה. הוא גם הציע בהתלהבות ביסקווי-טים. איזה נימוסים מבוהלים גדפו ממנו בחזקה. בין פיו לבין אפו התגלה כביכול שפמפם צהבהב שכוה, דליל, שפמפם ירירי. האדון הזה, לא אכחיש, מלכתחילה נמאס עלי. נמאס מיסודו. נמאס מכל-וכול.

ליובה אמרה:

"הוגו מתנצל והולך עכשיו להשקות את העציצים במרפסת. כדי שאני אוכל לדבר עם שרגא באופן דיסקרטי. אני את שרגא כבר לא ראיתי הרבה מאד שנים. הוגו, המאוורר בבקשה. לא, לא לכבות. וכי אני אמרתי לך לכבות? אני אמרתי להזיז. אבל למה-זה אחורנית, הוגו, למה אחורנית כשאני מבקשת ממך להזיז הצדה".

הוגו הזיז את המאוורר הצדה. אחר-כך התנצל ויצא. אני ראיתי פתאום שהאדון הקטן הזה, מלבד חליפה ועניבה, היה נעול לו געלי-בית. ואני, מצדי, בזכות געלי-הבית האלה שיניתי פתאום קצת את משפטי הראשון על הוגו: חליפה חומה, עניבה מנוקדת, געלי-בית. איזה צירוף עצוב.

ליובה אמרה:

"וזהו בעלי, שרגא. הנה, אתה רואה: שוב פעם בעל. הלא אתה זוכר איך בכל פעם הבטחתי לעצמי מחדש די חתונות, ליובה, די גירושים, מספיק לך. אבל אם נדמה לך. שרגא, שאני די חזקה כדי לחיות לבדי, הנה קשה לי מאד להבין מניין לך הבטחון הזה. אתה, שרגא, אתה לא אלוהים. לא הכל אתה מבין. אל תרשה לעצמך להתנשא כך ולשפוט אותי. קודם-כל אולי תסתכל בבקשה איך אתה בעצמך נראה. אתה, הרבה יותר טוב שלא תדבר על אחרים. אין דבר, שרגא, תעשן, תעשן עוד, תעשן לך כמה שאתה לוצה, ממילא כל האוויר כבר לגמרי מזהם מסביב. בכל מקום. מורעל".

הנה, שוב אני יושב ומדבר עם ליובה לאחר השנים האלו. ואצלי, לא אכחיש, סנטימנט פנימי מתחיל להתגעש בחזקה. כשלעצמי, מאד רגיל אני להיות בבדידות.

ופתאום שוב מדברת אלי אשה, ממש אלי מדברת, ולכבודי כביכול את בעלה שלה מן החדר שולחת. וכי מסוגל אני, לכאורה, לעצור בעד התרגשותי? הרי זוהי ליובה: גבוהה ואפורת, מחודדת קצת, לשערותיה האפורות יש איזה ברק אפרפר עמום, בתוך עיניה עכשיו כתמיד מבט ללא מנוחה, והיא מאופרת רק מעט. נוסף לכך, מראה אצבעותיה הנחות לה על ברפיה. ושוב צליל-קולה לאחר כל השנים האלה. ליובה.

אני אספתי מלים ואמרתי לה כך:

ליובה קראסאכיצה, הרי הזמנים כלל לא נגעו בכך לרעה. גם עכשיו, ליובה, עדיין היננית כלי-כך. את הלב עצמו מרעידה בחזקה. והנה, אומר אני, מאד נחמודת. מאד מאד.

ליובה הרימה את עיניה והסתכלה בי פתאום כאילו רק בזה הרגע נכנסתי. היא אמרה: "אתה, שרגא, שוב בחנרפה מחניף. קומפלימנטים אצלך מתגלגלים חינם. הרי אני אשה זקנה, שרגא, ואתה גס-כן בסך-הכל אתה בן-אדם זקן. התל-אביב הזאת הולכת ומשמידה לאט-לאט את שנינו. את כל התושבים. בכלל. אתה מתפלא? אל תתפלא. להיפך. תרשה לי בבקשה לשאול אותך, שרגא, מה אנחנו סוף-סוף אוכלים כאן כל היום? פירות מורעלים. ירקות מורעלים. ומה שותים, שרגא? כשאתה פותח ברוז, מה נשפך מתוך הברז? תגיד, בבקשה. מה זה יש אתך. אתה בבקשה תענה לי כשאני שואלת אותך. תגיד".

"מים קרים", אמרתי.

"זה", אמרה ליובה ועיניה הבריקו פתאום בחזקה, "זה מה שאתה חושב. אין כבר שום מים בתל-אביב, שתדע לך. גמרנו. הכל תמיסה. הכל כימיקלים. כדי להרוג את המיקרובים הם שופכים לתוך המעיינות מאות קובים, שרגא. מאות קובים של תמיסה. חכה רגע. אני לא גמרתי. והאוויר, שרגא. הלא אתה קצת שייך לשלטונות. הלא אתה שם בן-אדם חשוב, מתרגם בשבילם, נואם אצלם, תגיד לי בבקשה מה אתם עשיתם לאוויר. למים. לטבע, באופן כללי. מדוע לקחתם והשמדתם הכל מסביב".

"ליובה", ניסיתי, "ליובה, לא ביושר גמור את מדברת עכשיו. וכי אוויר לנשימה חסר לך. הרי אנחנו יושבים לנו יחד. משוחחים בכה ובכה, ובינתיים נושמים לנו יחד מלוא הריאה אוויר ארץ-ישראל. ובכן איוו התרגזות, שואל אני, קפצה עליך פתאום".

"קרבוני-דיאוקסיד", התיזה ליובה בלחישת צורבת, "הכל קארבוני-דיאוקסיד. גזים מלוכלכים. חומצות. זוהמה. גזולין. מאזוט שרוף. יום ולילה שורפים עשן בתל-אביב. תסתכל, שרגא. תסתכל ותראה בעצמך איך גוססים העצים בכל הגנים. בכל השדרות, בכל העיר, אלפי עצים הולכים למות. אזדרכת. פיקוס. ברוש. שקמה. אילו רק יכלו העצים לזעוק, שרגא, היתה כל העיר מזדעזעת יום ולילה. אבל העצים אינם כמונו. העצים גוססים בשקט. אף לחש אינם משמיעים לנו. רק עומדים להם בדומיה רמביטים ומביטים בנו. בכל הגינות, בכל השדרות, בכל החורשות, בכפרות, אלפי עצים גוססים בשתיקה. ומסביב טונות של פיח שחור. אדים כימיים. אל תוך האוכל שלנו.

אל תוך המים שלנו. אל תוך הריאות ומחזור-הדם שלנו. גם על התינוקות לא חסים. מרעילים הכל ברעל.

תביט בבקשה על הפסנתר. שרגא: אפילו המנענעים השחירו. אתה עכשיו תבקש שליחה לרגע ותצא אל המרפסת: תגיד להגו שאני שלחתי אותך כדי שהוא יראה לך איך הצמחים העדינים ביותר הולכים ומצהיבים בתוך העציצים. ריח של מוות מסביב, ריח של אסון מסביב אני אומרת לך, שרגא. מאד יפה עשית שטרחת לבוא. במשך הרבה מאד שנים אתה ואני היינו מופיעים יחד בלילות-השבת בכל מיני יישובים ופתאום באו שנים על גבי שנים שבהן כלל לא ראינו זה את זה. אתה שכחת אותי, שרגא. שכחת, ופתאום נזכרת לבוא. אחר-כך תשכח שוב. אינני מתמרמרת, שרגא, הלא גם אני כמעט לגמרי שכחתי אותך ועכשיו בבת-אחת נזכרתי. ואיזה עצב, שרגא, איזה עצב בכל מקום ובכל דבר. אתה, שרגא, נוסף לפל אתה גם מאוד לא-בריא. ואתה מעשן ומעשן”.

שוב הרפיע האדון הלוועזי. הפעם הגיש מרקחת מתוקה בצבע צהוב. בתוך כך, איזו קידה קטנה החווה. ביקש וגם קיבל רשות לשבת. הוא אף גיצל שתיקה רגעית כדי לבטא רעיון מטושטש בגנות הממשלה. ליובה, כך למדתי, זה אחת-עשרה שנה יושבת מטעם מועצת-הפועלות בוועדה למען אוויר נקי.

משמע, הדבר הזה הוא כאש בעצמותיה. והלא שנינו יחד, אם רק נשתתף בהרגשה, אולי יכולים אנו לחולל איזה מאורעות. לתמוך זה בזה. אני אחתום את שמי על פטיציה שליובה מתכוונת להטיח בקרוב בפני השלטונות. לא אסרב לחתום. וכי למה-זה אסרב? אחר-כך אולי תיאזת ליובה לפתוח למעני איזו דלת; נאמר, דרך סאשקה להתקשר אל מולק ומולק יוכל בלי קושי להשיג בשבילי לשעה או לשעתיים את משה דיין. ליותר מזה אינני צריך. אחרי בזמנו זימרה ליובה כמה פעמים באזני בן-גוריון עצמו.

ובכן, פתחתי אני בדיבורים ובקיצור נמרץ הרציתי בפני ליובה ובפני האדון הלוועזי. דיברתי בחזקה על סכנת הבולשביקים. על המזימה ההולכת ונחרשת. על ראקטיות בין הכורכים. על הקשר הנרקם נגד עם ישראל. על חורבן הגאלאקסיה. כל אשר בלבי, מצומצם ודחוס בתוך מעין ראשי-פרקים. כל הדברים האלה הסעירו עד מאד את רוח בעלה של ליובה. הוגו זה הפסיק פעמים אחדות את דבריו והשמיע הערות זועפות על חשבון הדור הצעיר.

ליובה השתיקה אותו.

וגם אני, מצדי, חדלתי פתאום לדבר.

כמו בדיחה רעה עמד לו שם, מן הצד, איזה פסנתר שחור ומגושם ועליו היו מפוזרים אי-אלה צעצועים של נוי. מיניאטורות מסולסלות.

והבדירתי:

היא. הוא. אני.

ליובה, ביקשתי להגיד, אדון הוגו, ביקשתי להגיד, שמא נחליט פתאום להיות אחים. אנחנו שלשתנו יחד. כמשמע, מהיום והלאה תתחיל בינינו אחוה. נקים, כביכול, קומונה. יחד נגור שלשתנו תחת גג אחד, את פת־הלחם נחלק בינינו. לפי התנור נגקה את המרצפות ולפי התור נוריד למטה את פת־הזבל, כל אחד מאתנו יהיה חפשי לדבר אל האחרים כרצונו, מתוך נפשו. לא נפסיק אף פעם זה את דברי זה. איש לאחיו או לאחותו יקשיב תמיד. מעין קיבוץ קטנטן ניסד לנו פה לפתע. אני אביא לכאן את אוסף איגרות היהודים הרוסיים, את גזרי־העתונים שלי, מסמכים, מיני רשימות. ומדי־ערב אקרא באזניכם. ליובה, מצדה, תנגן לנו מגנינות בפסנתר. אפילו עם הוגו נשתתף בצער: ודאי גם אצלו בוער איזה אור קטן.

הרי השרב מוכרח יהיה לחלוף לו. אחרי השרב לאט־לאט יתחיל לזרום אלינו מצד הים אוויר חרפי. החורף עצמו כבר איננו רחוק מאד. וכך, אנחנו שלושתנו תנור גדליק לנו כאן ויחדיו נשב בלילות־החורף הארוכים. מדי־ערב, עד חצי הלילה, ירתחו המים בקומקום. פעם־בפעם יקום אחד מאתנו ויגיש תה לחבריו. אנחנו נהיה אנשים־אחים. החלונות, מצדם, יהיו סגורים. גם את הווילונות נסגור היטב מפני מראה המים והרוח בלילה, וכך נתבצר כנגד העצבות. התנור יבער ויבער לו בחזקה. ולאיש מאתנו אסור יהיה לזלזל בהוגו או לפגוע בו לרעה. צר לי פתאום, עד כדי בכי צר לי, על כל המחשבות הרעות שחשבתי בלבי על הוגו לפני כן. יסלח־נא לי. בלב שלם הריני מתחרט וחוזר בי מדברי הקודמים: לא נמאס עלי הוגו. הרי גם על פניו של הוגו חרש הצער. והנה, אומר אני, מה־בכך שצער אחד כלל אינו דומה לצער אחר? וכי בשל כך, שראל אני, אפילו להתקרב אי־אפשר? ואני לעצמי משיב: הן שטות גמורה היא זו. בפירוש צריכים כולנו להתקרב זה לזה. להתקרב ממש. להתקרב בכל כוחנו. ולהשתמש בינינו במלים עוד ועוד עד כמה שהמלים מסוגלות להכיל. לנסות לגעת זה בזה לפעמים איזו נגיעה פשוטה.

הלא נורא הוא הדבר, נורא וגם מכוער, משפיל, לחיות כך שנים על־גבי שנים בלי לגעת ובלי שמישהו יגע בך.

כל זה מיסודו מופרך.

וכי באמת מסוגל הייתי לדבר דברים שכאלה בקול רם. בהלה גדולה הייתי מפיל על ליובה ועל הוגו.

איזו נחמה באנאלית.

ולעומת שתיקת־המרחבים, מה־מגוחך כל זה.

ליובה אמרה:

"הציפרים, שרגא. גם הציפרים. כל־כך נורא ומפחיד: מות הציפרים. בעוד שנה או שנתיים לא תישאר בחיים בכל תל־אביב אפילו ציפור אחת. לפעמים, שרגא, אני עומדת לי כך לבדי בחלון לפנות־ערב ואני יכולה לראות איך ציפרים אחרונות מנסות ומנסות בשארית כוחן לעוף. אולי הן מקוות לברוח מכאן. כאילו באמת אפשר לברוח מפני רעל אחרי שהרעל כבר חדר פנימה. ואני עומדת שקטה בחלון. מלווה

בעיני את הציפרים החולות? איך הן פורחות מצמרת גוססת אחת לצמרת גוססת שניה, ואז, שרגא, אני כולי מתמלאת. איזה צער נושך, צער עד להשחית, וחרטה, וגם געגועים. וכי בדמעות אני יכולה: ואיזו בדידות יש אצלי, שרגא, איזו בדידות, כאילו ילד משלי הית לי הילד הזה הולך למות לעיני.

הלא אתה זוכר איך היתה תל-אביב שלנו לפני שלושים, שלושים-וחמש שנה: עיר קטנה, עיר בהירה, עיר שטופת-רוח; ריח הים היה בכל חדר, ריח הים היה אפילו בתוך השנינה. טעם קרבי-השמש כל היום. כל הקיץ, האחו הנידח על שפת הירקון, הנטי-עות, השתילים, הרצים. בין בית חדש לבית חדש, וכל הגנים הירוקים שצמחו וצמחו בחולות הגדולים. שירות-שיירות של גמלים שקטים היו עוברות לאורך החולות האלה מדי-ערב, והפעמונים צילצלו מרחוק. המוני ציפרים היו שרות להן סביב-סביב בכל החצרות עוד לפני זריחת השמש. וגם פועלי-הבנין היו שרים כל הבוקר. הציפרוונים היו מתהלכים להם הבחורים פועלי-הבנין, שזופים, שטופי-זיעה על כל הפיגומים, היו שרים ושרים בלי הפסקה את השירים ההם. אתה לא שכחת. הם היו דוחפים מריצות כבדות בשיפוע-הקרשים, והשיר היה יוצא אצלם כליכך חזק וחם.

וכל השדרות החדשות שהיו לנו: האילנות הקטנים שילדים היו יורדים להשקות אותם מתוך דליים. מדוע-זה, שרגא, לא-טראט הלך ונחרב לנו הכל. מדוע הים אפור במקום להיות כחול. למה מתים העצים, למה פיח ועשן בכל מקום, ואיזה גועל דלוח בכל העיר, והזוהמה, הרעש, השירים החדשים, והעדרים המכוערים שמתרוצצים עכשיו ברחובות הנוראים האלה. לשם מה, שרגא, לשם מה: כל זה. אתה תגיד. בבקשה שרגא, אל תשתוק. תגיד. וכל הזפת והגזים והאספלט. תגיד לי. לא אתה, הוגו, אתה אל תדבר בכלל, אתה תדבר כשידברו על בוקארשט. אבל אתה, שרגא, אתה הרי זוכר ממש כמוני את האהבות: שהיו כאן, האידיאות, הרחובות הקטנים, הוויכוחים בלילה, הבחורים-החלוצים היפים שהיו בכוחות עצמם כובשים לעצמם זיתים, סמטאות-החול, הזבתים הלבנים. עם גגות-הרעפים, גינות הכרוב והכרובית, הציפרים, משתלות-הפרחים, מסיבות עונג-שבת באהל-שם. וגם הים, שרגא, איזה טירוף, שרגא, התגבר ודרס את הכל. ברגליים רמסתם את תל-אביב. את כל ארץ-ישראל. את-החלומות, האידיאה, ואת השירים ששרנו. הכל מת שרגא. וגם אנחנו כבר בהחלט מחויבים למות. נגמר. כמה טהורים, אתה זוכר שרגא, היו החולות הלבנים סביב-סביב, השמיים, הרוח. אתה לא צוחק לי. למה אתה לא צוחק. תצחק, שרגא. תצחק כמו כולם. כמו אפילו בן-גוריון בעצמו כשאני עוד הייתי עומדת ומדברת אתו בכל יום-ששי אחרי-הצהריים על-יד השער שלו ברחוב קרן-קיימת. בבקשה, שרגא, לי לא איכפת. לגמרי לא איכפת. מצדי, אתה יכול לצחק לי. תצחק. לא איכפת".

ליובה-השתתקה.

הוגו פתח ואמר כזהירות רבה:

"וכל יום סנאציה חדשה. אני כבר אפילו לא קונה כל יום עתון-ערב: כל היום נצחנות עצומים. על הסואזיקאנאל, על האינפלוציה, על האמבארגו, נצחנות ונצחנות. הכל שקרים. אייפשו כבר לדעת מה להאמין ומה לא להאמין. הכל

סנזאציה. גם ראדיו־קאהיר כבר בכלל הפסקתי לשמעו. כולם מרמים. זה, חוץ ממה שהגברת אמרה. זה לא נגד דברי הגברת. זה רק ההוספה שלי.”

ליובה אמרה:

“אתה. הוגו. יותר טוב שלא תדבר בכלל. רק אתמול הגיעו ארצה וכבר מדברים ומדברים על כל דבר. שמה, בבוקארשט, שתקת כמו שצריך. אז תגיד לי למה אתה מתחיל לדבר פה. מתחיל, ואף פעם לא גומר. תגמור כבר.”

הוגו אמר:

“זה משהו אחר.”

ליובה אמרה:

“זה לא משהו אחר.”

ואחר־כך קם הוגו והדליק את החשמל מפני שהיום, מצדו, הלך ודעך. לאור החשמל ראיתי שליובה עצמה את שתי עיניה. הלב נצבט. ואני, בדיוק ב־ר־רגע, ובבת־אחת, הגעתי לידי ייאוש גמור. ייאוש בהיר, מוחלט. כביכול ייאוש מאתימטי: כל אחד בשלו. כל אחד ואחד.

ואיזה מרחקים, אומר אני, איזה מרחקים משתוללים בין כל אחד ואחד. איזה חושך של מרחקים, גאלאקסיות של מרחקים בין כל איש לכל איש. שמע־נא, חבר הוגו, תקשיבי גם את, ליובה, הלא אנחנו שלושתנו היינו צריכים בזה הרגע לקום ללכת ולהתייצב פתאום כאיש אחד בפני משה דיין. משמע, להכריח אותו להאזין לנו. נא. כלל וכלל לא יזיק לו אם ישמע זאת. אדרבא, שידע סוף־סוף אחר־ולתמיד עד היכן הדברים מגיעים. שיעשה דבר־מה, ומיד. משה דיין הלא מחויב הוא, מחויב ממש. להפעיל בלי דיחוי את כל כוחנו הלאומי. להפעיל במהלומה מדהימה אחת, ולהפעיל עכשיו. עוד הלילה. הן הזמן עובר ועובר ועובר.

לא נשאר עוד מה להגיד.

קמתי אפוא ונפרדתי לשלום מליובה וגם מבעלה. האדון הלועזי רץ אחרי במדרגות כדי להשיב לי את חפיסת־הסיגריות שלי אשר בטעות השארתי על השולחן בחדר. הוא נשם ונשף בחזקה, ומחייך היה על־פי דרכו. מן המרחק, הוא בראש המדרגות ואני למטה, החלפנו בינינו מעין ניפנוף־יד.

ובכן, למה אכהיש זאת, אני כביכול תליתי איוו תקוה פנימית בביקורי זה אצל ליובה. נוסף לכך, לא בקלות השגתי את כתובתה ובדי־התיסרות החלטתי לבסוף לקום וללכת אליה.

איוו תקוה, שואל אני.

וכי במלים אפשר להשיב.

אני לבדי הולך לאורך רחוב בן־יהודה צפונה. בחוץ כבר ירד הערב. אין לי שלום. כלי־כך העיר מוארה ותוססת לה. הערב לח עד כדי ארסיות. הים, מצדו, רובץ ונוהם לו מנגד. קיסור מהביל עולה ממנו ונוגע בכל העיר.

אבל הבחורים והבחורות, כדרכם, ברחובות מתחבקים ואינם חוששים. והמכוניות ממהרות להן ממקום אחד למקום שני. אינה זמר בנאלי יוצא מן הראדיו ושוטף את תל-אביב עד קצותיה. שוטר קטן יושב אל שולחן בית-קפה בפאת המדרכה, משקפיים חובש לעיניו, כביכול בחומרה מיוחדת הוא מעיין בוורנל. ילד גדול מביט אל ברפי בחורה עוברת, והנה גם הבחורה הזאת משפילת פתאום מבט אל ברכיה. אחר-כך מופיע נער אחר ומציע לי בחוקת לקנות מידו עמון-ערב: אני אינני מסרב לו. וכי למה-זהו אסרב.

חלונות-הראנה מחזירים אל הרחוב את בבואתו. איזו הילה כתומה, חיוורת, פרושה בשמי העיר. מטוס יחידי נהגם מלמעלה בכמו עגמת-נפש רוטנת. אורות זעירים מתחלפים ומתחלפים לו בקצות כנפיו. מה בלב הטייס לא לי לדעת. אפשר שהוא חפשי מפחד. הן גם הוא לא יוכל לדעת מה בתוך לבי. מרחקים על מרחקים. דבר-מה מתנשם כבושות. העיר כדרכה נוהרת. אם אמנם שלוח היא זו, הנה זו שלוח שבירה עד כדי כך שאני, מבפנים, הולך ומתמלא אימה. ולנפשי, בפנינת בן-יהודה-ארלוזורוב, אני מדבר כך:

—אבוד: לגמרי אבוד.

הקרי, מבחינה אובייקטיבית, גם מאוחר מאד.

ז

מזה שנים רבות הנני אוסף, גוזר ומדביק ידיעות מודפסות בכמה עניינים: יהודי רוסיה, פוליטיקה וטכנולוגיה סובייטית, מערכת-השמש, הקומוניזם העולמי, תככים ותהפוכות בקרמלין. כמו כן יש בידי תיק ובו עשרות מכתבים פרטיים שהגיעו מרוסיה בדרכים שונות.

כמובן, לא אתיימר להיות חוקר, ודאי לי שאינני במדרגת מלומד בעל-שיטה. אבל הן זכאי אני לומר: אל מסקנותי שלי הגעתי בדרך העיון ועל יסוד הצטברות העובדות. אשר לפדספקטיבה, הנה אצלי מתרחש והולך תהליך אטי, מכאיב, של התבהרות פנימית.

לכאורה, איזו סתירה הגיונית מפרידה בין הדברים שהייתי רוצה לומר לבין המלים שבפי.

אבל, אומר אני, סתירה זו אינה אלא מדומה.

בלל, רוב הסתירות הן מדומות. ממש כמו מסלולי הפלאניטות, אף העולם הרנחני שואף אל ההתעלות. ואם אמנם השתמשתי גם אני כפעם-בפעם בביטוי כגון קצווי המרחבים, הרי רק על-מנת להמחיש את המועקה באתי לידי שיגרת-לשון שכזו. הנה, למשל, ישבתי לפני זמן-מה לבדי וקראתי בעיון את ספר מלחמות הטאנקים לישראל. עמוד אחרי עמוד קראתי, פרק אחרי פרק, מתחילת הכרך ועד סופו. לא פסחתי לא על המפות, לא על התצלומים, אף לא על האינדקס.

וכי, כביכול, הבנה איוו שהיא יש לי במלחמות הטאנקים? אלא, כבר אמרתי, אני הנני אדם מקשיב וקורא הרבה והירהורים מתרחשים אצלי שונים ומשונים. בין ההירהורים יש ותבוא לפעמים הרגשה פתאומית.

היה שם תצלום אחד שבו הופיעו עשרות טאנקים שלנו, לכאורה שועטים אל הקרב בתוך תימרות אבק. למראה התצלום הזה בבת־אחת עברה עלי התעוררות פנימית: דמיוני התחיל לצייר לפני את המאסה היהודית השואגת הזאת מופיעה ללא אזהרה בזמן אחר ובמקומות אחרים לגמרי.

הנה, כך: לא בגליל התחתון ולא במדבר פארן כי אם ביערות פולין דווקא. בשצף־קצף זורמים פתאום טורי־שריון עבריים לאורך יערות פולניים אפלים. את כל העומד על דרכם הם מפצחים במסחי־אש: שיירות נאציות ארוכות, קווי־חפירות, מבצרים עגומים. סערת־חורבן גועשת נעה על־פני פולין ואין בעולם כוח היכול לעצור בה. איזה זעם יהודי משוריין שוטף את אדמת הסלאבים, גורף שדות ויערות, סוחף ונישא הלאה הלאה.

הדמיונות האלה, לא אכחיש, השיבו לי טעם התלהבות פנימית רותחת אשר כמוה לא היתה לי במשך שנים רבות. וכי מסוגל אף אתה להשתתף עמי בפאנטאסיה סגריית שכזו: חוציב לארצה את אדמת פולין מאות טנקים יהודיים זועפים, בחימה שפוכה דורסים ורומסים את רוצחינו, רושמים בשרשרותיהם על־פני מרחב האדמה החרוכה איזו כתובת עברית פרועה באותיות של אש ועשן. ולפנות־בוקר, במהלומת־פתע, מבקיעים דרכם אל פרוורי ורשה הנדהמת. שרידי גייסות גרמניים באימת־מוות נפוצים לכל רוח. אגרופי־הזעם הולכים ומטאטאים אותם, רחוב אחרי רחוב, סימטה אחרי סימטה. וורשה נרעדת וסומרת מציצה מאחורי תריסים מוגפים.

ואו, אשדות־האש האלה מתפרצים פתאום פנימה אל תוך הגיטו הנצור. לרעם השר־שראות מגיחים מתוך הכוכים ומתוך תעלות־הביוב אחרוני המגינים היהודיים, נערים מתמוטטים, טרופי־ייאוש, המומים, בידיהם לופתים את שארית נשקם הדל, עומדים נלחצים אל הקיר ועיניהם קרועות לרווחה.

לרגע נפרשת על כל החזיון דומיית עולם אחר. אין ניד.

ואחרי רגע, בחדה משתגעת, בככי גואה, בצעקה, נופלים יהודי הגיטו על צוואר הטאנקים האלה. באצבעות מטורפות ממששים וממששים את הברזל היהודי. מה־פראית היא השמחה. נקרעו, כביכול, השמיים עצמם ונקמת המעונים בחמת־אימים ניחתה ארצה. דחופי חרדת־עווית נמלטים שיירי הגסטאפו. שרשרות־ברזל נוראות דורסות בהם על ימין ועל שמאל. והתותחים על־פי סדר טוב, על־פי שיטה, מפצחים לרסיסים את אחרוני קיני המרצחים.

וכי יכול הלב להכיל.

עדיין הצמאון הפנימי בעור ואיננו רווה.

אחר־כך, במהירות־הברק, סובבים הטאנקים שלי ופונים, רועמים, מזרחה. הנה זה

בא זה בא זה נוגע. בזעף ניחר הט מבערים את כל גדודי הפורעים בדרך, פולנים, ליטאים, אוקראינים. ובדהרה מתבשמת. בלי להיעצר. בלי להביט מה נמחץ ומה נשרף. מזרחה. שדות-השגל הגדולים נקרעים לגזרים. צליפת-שוט אדירה לכל רוחב הארצות הסלאביות המקוללות.

ומכל הכפרים, ממאות כפרים ארורים נידחים בשממה הצחורה, גויים נמלטים להסתתר במעבה היערות. בפחד-מות נמלטים. נמלטים כאילו דלק אחריהם השד עצמו. ואני מביט ורואה איך יהודים באלפיהם עומדים מכאן ומכאן על גדות כל הדרכים. השמחה מטפסת ומחניקה את גרונם בחזקה. הם נושכים בשיניים את שפתייהם מפני ההתפעמות. החדווה היא כמעט למעלה מכוח אנוש לשאת. ואילו מראשי הצרי-חיס בחורינו שלנו מחזירים ניפנופירידי, גם הם נרעשים מבפנים, צל הקסדות אולי מסתיר את דמעתם.

אני רואה את רעידת הארץ. אני רואה מרחבי שלגים משתטחים ומשתטחים דומם, בהכנעה, תחת כפות-הברזל. זעם היהודים על פני כל הארץ. צבאות אדומים מובסים. רסיסי דיביזיות שבורות, תועים בין הביצות לחפש מחבוא. יערות על יערות בוערים באש. השלג עצמו, כביכול, נתפס בלהבות. חרדת הגויים. כנסיות כפריות קורסות ומתמוטטות ארצה. ערים שנואות פותחות את שעריהן לרווחה. וילנה. קובנה. ביא-ליסטוק. נופלת רוסיה כולה עיר אחרי עיר. הימה היהודית ניחרת זורמת פרא מקציפה ועולה על גדותיה. מתפוררות לאבק ארצות השונא קו-לקו. וכמו מקרקעית נפשי אני בשפת אבותי לוחש אמן אמן.

אני רואה שמיים נמוכים, אפורים מאד. שלגים ושלגים על-פני הערבה. ושעטת הטאנקים נישאת לה הלאה. הלאה, ממינסק עד סמולנסק רוטט-גונחת האדמה הזרוסית. ארמיות אדומות הולכות וביגפות להן בזו אחר זו. הטוביים העליון עצמו קם ונמלט באי-סדר מזרחה. להיחבא מעבר להרי-אוראל עד יעבור זעם. ומתחת לצלבי-העץ הרקובים דורות על דורות של רוצחי יהודים מתהפכים ומתהפכים להם איך אונים בתוך קבריהם. מיטלטלת רוסיה כולה, מוכת-פהדים מיטלטלת, מיטלטלת בצווחת נשים נואשות. איזה חרון עיור ולוהט חולף בבשרה כמו סכין עד מעמקי המרחבים ומצמית את הכל תחתיו. קייב, חארקוב. אגן הדנייפר. רוסטוב. הכל היה למרמס. נקמת היהודים גועשת.

קישנוב. סביב סביב בכל הכיכר המוני גויים מגודלים נקהלים, ידיהם מורמות. על פניהם שפוך חיוך מתרפס. תהלוכת כמרים פראבוסלאביים יוצאת מחשכת הכנסיה, נושאת צלבים גדולים, שרה שיר נושן. והנה גם יהדות רוסיה שלי עומדת מנגד ומביטה ורואה דומם.

ואני רואה את משה דיין, בגדי-קרב מאובקים לגופו, עומד לו שוקט וזקוף עומד חרישי ונורא ובדומיה קודרת מקבל את כתב-הכניעה מידי הגנרל-גוברנאטור של קישנוב.

מצלצלים מצלצלים בחזקה פעמוני כל הכנסיות. עדרי סוסים בערבה מזדקפים פתאום על שתיים: זעם היהודים שוטף ועובר הלאה הלאה.

אצלי הלב כפרא מתפרץ וגועה ביבבה.
עד כדי כך.

אלא, לאחר איזה רגעים היתה לי התכווצות.
אני חזרתי להביט בתצלום שבספר, ואל עצמי אמרתי כך:
—טאנקים. נא. מכוונת מגושמות שכאלו. והלא כנגדנו בינתיים אֶדְוֹרֵק ערבים
אכולי־יֵאוּשׁ.
וכי, כביכול, מסוגל אני להתנחם בעזרת ספר מלחמות הטאנקים.
מה־מוֹפְרָךְ כל זה.

ישבתי אפוא וערכתי מכתב גדול אל שכנתי הגרושה. במשך בוקר שלם ניסחתי
מחקתי וליטשתי. אני מבקש ממנה שתתן לי רשות להזמין שרברב: הקיר המשותף,
הקיר המפריד בינינו, אכול רטיבות מפנים. לכאורה, צינור־מים נרקב שם והטחב
הולך ומתפשט. הדבר הזה נמשך כבר כמה וכמה שנים, ועד כמה אפשר לסבול
ולשתוק, אם לא נעשה דבר־מה, עלול הבית כולו להגיע לידי התפוררות. והנה, כדי
להחליף את הצינור הזה בצינור אחר יש צורך לפרק את הקיר מיסודו ושוב להתקינו
אחר־כך. הנני מקבל על עצמי לשאת בכל ההוצאה הכספית. לא בשאלת כספים אני
פונה אליה, אלא מבקש אני את הסכמתה. על כן הרשיתי לעצמי לפנות ולגרום
טירחה, וגומר.

והלא יכולתי, בפשטות, לצלצל בפעמון דירתה. לכל הפחות, יכולתי לעבור להתכופף
ולתחוב את המכתב אל מתחת לדלתה. ובכן, לא: אני את מכתבי זה דווקא בדואר
שלחתי, מבויל היטב בבול, ובאמצעות הדואר נתקבלה גם תשובה: השכנה הגרושה
מתכוונת לעקור מכאן לשכונת־בורוכוב באחד השבועות הקרובים. יפה יהיה, כותבת
היא, אם אואיל להמתין לדיירים הבאים ואת כל טענותי אביא לפניהם ולא לפניה.

וכי, שואל אני, היה איזה טעם בכל המאמץ. שום טעם לא היה.

אדרבה: עגמת־נפש. צר לי על שהיא עוקרת מכאן. אני זוכר חסד לה ולמי שהיה
בעלה. פעם אחת, בשנת חמשים־ותשע, אירע לי שהתעלפתי כלשהו בחדר־המדורגות.
לכאורה, העייפות הכריעה אותי ארצה. הבעל־לשעבר יצא והקים אותי על רגלי ותמך
בי בכתפו. הוא התכוון להביאני אל ביתי, והנה ברגע האחרון יצאה גם השכנה
ואמרה אליו: יששכר, אולי תכניס אותו אלינו. אני הובאתי לביתם ועל־גבי הספה
בחדר־האורחים השכיבוני ברוך. יששכר זה הניח מגבת טבולה במים קרים על מצחי,
והגברת בישלה קפה. כאשר התאוששתי וחזרתי אל עצמי הייתי אסיר־תודה להם
עד מאד. אלא, כדרכי תמיד, הפרזתי בתודותי עד שהבאתי עליהם איזו מבוכה. למרות
המבוכה הזאת לא נמנע הבעל מלהגיד לי בצאתי: היפנס אלינו פעם, מר אונגר,
הלא אפשר לשתות יחד קפה ולבוא לידי שיחת־שכנים. והשכנה, מצדה, הוסיפה:
דברים כאלה יכולים לקרות לכל אחד מאתנו. שכנים צריכים לעזור זה לזה בזמן צרה.
על לא־דבר, מר אונגר, על לא־דבר באמת. תבוא פעם.

אני אכן שקלתי בלבי במשך תקופת־מה את ההזמנה הזאת. אלא כעבור חדשים אחדים החלו לצעוק מאחורי הקיר. ואחר־כך, לכאורה, גמרר בלבם להתגרש ולפנות איש לדרכו. וכי יכולתי, שואל אני, לסור לביקור אל שכנה המתגוררת ביחידות? נוסף לכך, עד־מהרה החל המאהב להופיע ולשהות כל הלילה, ובי נתחזקו חששות שונים. הנה, עכשיו היא עוקרת לשכונת־בורוכוב. חסל. וכי אני, כביכול, החמצתי דבר־מה. נא. איזה רעיון של הבל הוא זה.

כמו כן, חיברתי ושלחתי מכתב פרטי אל הוגו. חבר הוגו, כתבתי אליו, לא בעלם מעיני שאתה הנך יהודי בודד. בשורות ונחמות אין בידי להציע לך. אלא, דע לך בבקשה כי בשום־פנים־ואופן אין אתה לבדך בעולם. ראשית, מהיום והלאה הנני מרשה לעצמי לראות בך ידיד. ברשותך, כמובן. שנית, חשוב־נא פעם על טעמם של הלילות כאן בתל־אביב, בקיץ או אפילו בחורף: אין עוד עיר אחת בעולם כולה, הוגו, שבה חולמים אנשים רבים כל כך חלומות נוראים כל־כך מדי לילה בלילה. משמע, היחס המהימטי שבין מספר התושבים לבין סכום הייסורים הוא ענקי. מחריד־לב. שב־נא בטובך פעם אחת לבדך בלילה על המרפסת. התעטף היטב מפני הטל, ושב לך על המרפסת עד לפנות־בוקר. ודאי תוכל לשמוע מבעד לחלונותיהם הפתוחים של חדריה־השינה כיצד כל העיר היהודית הזאת צועקת מתוך תרדמתה. אלה הם קולות הסיוט, הוגו, זוועות שהיו וזוועות המתרגשות לבוא. הכל נדחס והולך בלילות־השרב האלה. הלא רק נשימת־ביניים חטופה ניתנה לכולנו. שלוה שבירה וארעית. אִרְכָּה קטנה. העם היהודי, הוגו, בשום־פנים איננו יכול לקום ולהסתלק לו מן המשחק אחת־ולתמיד. וכי באמת־ובתמים קיוונו בלבנו להימלט לכאן ולהקים לנו כאן ארץ חדשה ולהעמיד פתאום פני בולגאריה או ניו־זילאנדיה? חשוב־נא בדבר, הוגו: וכי אנחנו, כביכול, מסוגלים לשבת כאן במנוחה אלף שנה, לחרוש אדמה כל היום ומדי־ערב לשבת ולשנות שיכר בפונדקים או לרקד עם בנות־איכרים ולקנות ולמכור סוסים ולישון בשלום על מיטותינו כל הלילה ושוב, דרך־שיגרה, לקום כרגיל מדי־בוקר? עם כבד שפוי מנומנם ומגהק מסוגלים אנחנו להיות פתאום? נא. והלא שטות גדולה היא, הרגו, לספח בינינו מחשבות שכאלה. אני פונה אליך כאל ידיד קרוב. את שתי עיניך אני מבקשת לפקוח בחזקה. ואני אומר לך, הוגו: כל הזעם, כל הייאוש, כל ההתלהבות, ההיסטריקה, כל הטירוף שבעולם, כל המהפכות והאידיאות הקומפלק־סים והייסורים והזוועה הפנימית באשר הם, כולם מתכוונים אלינו.

כך בכל הדורות שהיו וכך בכל הדורות שיבואו. יש איזו תאנה איומה, הוגו, תאוה דורסנית, משתגעת, בלב בני כל העמים ובקרקעית כל האידיאות. אני, כשלעצמי, אינני ירדע לקרוא בשמה של התאוה המאוימת הזאת. אבל אני יודע שהיא מתכוונת אלינו יומם ולילה, מתכוונת אלינו לרעה, שוב ושוב היא נושבת על פנינו. גם על המרפסת מול הים בתל־אביב בלילה.

איזו חרדה, הוגו. איזו אימה חשיכה.

וכי ארץ־ישראל, שואל אני, היא בחזקת מבצר אבסולוטי? כביכול, אי שכוח־אל

בלב האוקיינוס?—לא, הוגו. טעות. טעות גמורה.

הבה, נתבונן נא יחד בארץ־ישראל. רצועה דקה נמתחת לה בין הים המתקמר לבין המדבריות העצומים. הבט־נא וראה, הוגו: הרצועה הזו, מה יש בה? אי־אלה עדרי בתים לבנים פזורים לארכה פה־ושם. איזה פרדסים, עמודי־טלגרף, שלטים של פח לאורך הדרך ועליהם מודפסים שמות חדשים. צינורות אחדים מסתעפים לכאן ולכאן. כבישי אספאלט. אוטובוסים בהירים מתנועעים ממקום אחד למקום שני. כמה חורשות רכות. גינות־ידק. צבע טרי. שיכונים של בלוקים או אזבסט. כתמי דשא. גגות־רעפים. כלבים נובחים כאילו נטרפה דעתם. הלא כל זה שביר, הוגו, פריד, כמעט מעורר־חמלה. נו, בודאי, גם יפה ויקר ללב. אל נא תטעה בי, הוגו: אני, מצדי, אהבת־נפש אני אוהב את כל הישובים המוארים האלה, שטופי־הרוח, צרובי־השמש. גם אני על־פי דרכי משתתף באהבה ובכל התקות. בחזקה משתתף. אלא אצלי איזו רעידה קרה מטפסת פתאום במעלה גבי: מה יהיה, הוגו? לאן כל זה? מה מתרחש לבוא, מה מתרקם באפלה?

ההזמן, הוגו. הזמן.

חשבתי בלבי: אילו היתה בידי עם־ישראל איזו ראקיטה ענקית, איזו תפלצת־חרדה אשר העולם עוד לא ראה כמותה, הלא יכול היה משה דיין לקום פתאום ולהודיע לכל הגויים באשר הם: גבירותי ורבותי, אל תעזו בבקשה. אל תעזו לגעת. אתם באצבע—אנחנו באגרופים. אתם בסכינים—אנחנו בתחבולה איומה. מעכשיו, גבירותי ורבותי, אי אפשר לגעת בנו לרעה בלי שאנחנו, מצדנו, נשתגע ונפוצץ את כל הפלאניטה. יש בידינו קרניים חשאיות שכאלו, אם רק תעזו להתנפל מסוגלים אנחנו לכוון את הקרניים ולהטות בחזקה את כוכב נפטון או את כוכב יופיטר ממסלולו, ופתאום להפיל על ראשכם מלמעלה עד שהשבבים יתעופפו לכל קצווי הגאלאקסיה. נא.

כמו כן, אולי יכולים אנחנו לטכס בינינו עצה אחרת: מין תחבולה מיכנית נתחבל ונרכיב, ובעזרתה נקום כולנו, כל העם היהודי בנערו ובקניו, ויחד נהגר אל אחד העולמות הרחוקים באיזו גאלאקסיה אחרת. ושם, הוגו, הרחק במעמקי הכרחבים הדוממים, מעבר להישג כל יד שהיא, אולי נבנה לנו מחדש מעין ירושלים־של־מעלה. וכך, הוגו, תהיה לנו מנוחה. סביב־סביב לנו ישפנו סוף־סוף אר־זרק היסודות הפשוט־טים והחזקים ביותר: המים. הרוח. האור. הדומיה. אנחנו נדע שלוה. שלוה, הוגו, שלוה שלמה, שלוה אחרונה.

ואולי גם אהבה.

עד כאן, מכתבי אל הוגו. אל הוגו ולא אל ליובה, אף כי בוודאי גם לידיה יגיע. אם אכן אחליט בלבי לשלוח אותו עלי־ידי הדואר.

ובינתיים בתל־אביב אירע אסון קטן: חומה שפילברג, אחות רחמניה מקופת־חולים שהיתה מזריקה לי שתי פעמים בשבוע זריקות מונעות, לפתע נפטרה לה ביום בהיר אחד.

אני כדרכי תמיד הלכתי לי בבוקר יום־גימל לקופת־חולים זמנהוף, והנה אין חומה שפילברג. אין ולא תהיה. מידי מי אקבל מעתה את הזריקה שאני זקוק לה? מידי איזו מתלמדת קטנה, איזו בחורה עיראקית גוצה וחיוורת. וכי יעלה בידה להסתיר מפני את סלידתה: גופי העבה, הזקן. לשוני. הלצות שאני מסוגל להתלוצץ פתאום. הריח הנודף מתוך פי. הלא אני עצמי מתמלא בחילה.

לפתע הופיעה שייטת סובייטית בנמלי פורט־סעיד ולאטאקיה, כך למדתי הבוקר מתוך כותרות העתון. הפרשן, מצדו, סבור כי שוב מנהלים נגדנו מלחמת־עצבים. ומשה דיין מה? צוחק משה דיין, לכל רוחב התצלום בעמוד אל"ף צוחק לו, צוחק בחליפה ובעניבה ומוקף המון אמנים צוהלים באיזה נשף של גאלה.

חבר דיין, אומר אני, אם תואיל־נא בטובך להפנות את ראשך לרגע ולהביט אל מעבר לכתפך, תוכל לראות שם דורות על דורות של יהודים עומדים ומסתכלים בך וכולם, ברשותך, רציניים עד מוות. העולם כולו, כביכול, עוצר את נשימתו וממתין. ואתה מצדך מרשה לעצמך לעמוד כך, לצחוק בקול, לספוח על שכמו של איזה ריקא. הנה: לפתע אני נכנס לשם לבדי. לבדי אני עומד לי בחושך בקצה האולם, רואה אותך מרחוק ואינני בראה.

בידי אחד הסדרנים אני משגר אליך פתק בהול. שלש שורות בכתב־ידי המסוער. אתה, במרכז הבמה, מקבל את הפתק מידי הסדרן. אתה קורא בו פעם ופעמיים, פניך מרצינים. ב־ברגע אתה מהדק שפתיים, איזו לחישה מחליף עם המלווה החשאי. וכבר אתה חומק באמצע המנגינה ויוצא במבוי צדדי. אני רואה את פסיעותיך במורד המדרגות, פסיעות מזדודות וגמישות עד להקסים לב. בלי שום בהילות אתה רוכן ומתישב אל הגה המכונית. בתנופת־יד מסיר מעליך את המקטירן ואת העניבה, משליך הכל אל המושב האחורי. והנה, כבר הנך נוהר ומחליק בתנועה מהירה דייקנית ומחושבת היטב לאורך רחובות שוקקים. נשימתך קצובה. שתי ידיך שלוות על גלגל ההגה. פניך לרגעים מחשיכים אורים ומחשיכים עם ריצודי אורות־הפרסומת המהב־הבים על גדות הכביש. מחשבותיך מסתעפות על־פי ריתמוס פנימי צונן. ע־דמהרה חוזרות המחשבות האלה ונאספות כולן בחזקה אל נקודת־הכובד. כל הקווים האפשר־יים נצמטים יחד בהצטלבות חמורה אחת. ביד־ברזל מולחמות זו אל זו כל האנרגיות המתרוצצות.

החלטה.

וסביב שפתיך אני רואה את קווי הדומיה הנחרצת.

לכאן או לכאן.

לכאן.

ובכן, הנה בכך הגעתי עד קרקעית מחשבותי. הכל תלוי אפוא ביכלתי לשבת ולנסח פתק בהול שכזה. לדתוס הכל־בכל אל תוך שלש שורות. איזה ניצוץ עז צריך שיבליח בי. מלים. פתק אחד קטן שיביא את שר־הבטחון עד למדרגת ההתגלות.

הלא בכך יתם תפקידי שלי. אחר־כך תהיה לי רווחה פנימית. אהיה חפשי לנוח, או

להסתגר לי ולחיות בהתבוננות טהורה. אולי למות. רק שלש שורות עוד עלי לנסח בכתב, ואל הבמה לשלוח בידי אחד הסדרנים. אלא, שואל אני, באיזה מלים אפשר להשתמש. הרי שהושלכתי בחזרה אל נקודת-המוצא: מלים. וכי יש בעולם מלים אפשריות? נא. כלומר, פחות או יותר נכשלתי כשלון חרוץ. עלי להשתתק.

ורק עוד זאת:

לאט-לאט אני נוטה להרהר בויתור. איזו פשרה עלי להסכים לקבל. מה-מכוערת בעיני פתאום עקשנות-זקנים זו שלי. יש בעולם קו חרישי, בדיוק עד מרגלותיו יכולות המלים להגיע ומנגד מתחילה שתיקת המרחבים. אני רואה עתה את הקו המופשט הזה כאילו הוא מצויר במוחש ממש. הלא משוגע גמור, משוגע על-פי כל בחינה שהיא. הוא האיש שיעז לחצות. עלי להשתתק.

מחר, כבר מחר, אפנס לי אל המזכירות התרבותית. ברוח טובה אפנס, בלי שום העוויה של מרירות-הלב אפנס, ובמנוחה גמורה אודיע: מסכים. נא. אני מקבל עלי. לא לפי כוחותי מסעות-הלילה הארוכים. אמנם הגיעה שעתי לנוח. ובאמת. גם הסגנון שבו אני משתמש בהרצאותי, הסגנון הגועש הזה, גידוף-הבולשביקים וכולי, כל זה אינו הולם את הזמנים החדשים. ובכן, חסל. תהיה איפוא החלפת-משמרות כטוב בעיניכם. הנני מקבל עלי בזאת את תפקיד העורך הסגנוני. לא אסע עוד כמטרף בלילות-השבת מקיבוץ לקיבוץ לאורך כבישי-הלילה השוממים. די. כאן אשב לי מהיום והלאה. תרגומים אתקין כל היום כפי הצורך, כמיטב יכלתי הצנועה. אלא מאד מבקש אני, חברים, מעין קאפריזה אצלי, בחזקה מבקש אני שיפנו בשבילי כאן בוועד-הפועל חדר ושולחן וכיסא באחת הקומות הגבוהות דווקא. ברצוני להרים את ראשי מעל הגליונות מדי-פעם, ולהעיף מבט אל הים. החלון יעמוד לו פתוח ורוח-הים תגע בי. הרי אין זו משאלה חורגת.

ובלבי אני מוסיף:

— אקנה לי איזו משקפת חזקה מאד.

באין רואים אבלוש ואבלוש באופק הים. על משמרתי אעמוד תמיד. כל עוד תימשך הארפה, אשתתף בה גם אני. ככל האחרים ממש. אבל כאשר תתגלגלה פתאום הספינות האפורות בקצווי אופק הים, אני אהיה ראשון להזעיק. ואני אזעיק בכל תמצית כוחותי המתפוררים. עד כלות-הנפש אזעיק. עד קצה גבול אהבתי.

הן רק מרוב אהבה אני—

הנה, כאן קו הדומיה.